A large, rusted metal pipe, likely a dam spillway, dominates the foreground. The pipe is heavily corroded with orange-brown rust. In the background, a concrete dam structure is visible, surrounded by a dense forest of tall evergreen trees. The scene is set in a mountainous, forested region.

Станкевич-Волосянчук О. І., Лукша О. В.

**СТОП масовому будівництву міні
ГЕС у верхів'ї річок Карпат!**

УДК 349.6

ББК 66

C-76 Станкевич-Волосянчук О. І., Лукша О. В. **СТОП масовому будівництву міні ГЕС у верхів'ї річок Карпат (хроніки та аналіз адвокаційної кампанії у Закарпатті)** – Ужгород: Видавництво електронної книги «Videlka», 2013. – 86 с.

У книзі **«СТОП масовому будівництву міні ГЕС у верхів'ї гірських річок Карпат!»** автори аналізують суть та етапи адвокаційної кампанії, яку проваджувало ВКО «Форум екологічного порятунку Закарпаття» протягом 2012-2013 років. На сторінках цієї книги зацікавлений читач може більше дізнатись про проблему будівництва МГЕС у Карпатах, та про природоохоронні рухи у Закарпатті, спрямовані на призупинення згубних для довкілля непродуманих проектів у малій гідроенергетиці, реалізованих, у більшості, випадків з порушенням чинного законодавства України.

Ця книга може стати посібником для громадських активістів, які також планують захищати своє право жити у безпечному довкіллі через адвокаційні кампанії. Оповідь про хід подій дає чіткі приклади того, як обирати стратегію адвокаційної кампанії, визначати її мету, інструменти, та зрозуміти, яку роль у ній відіграють соціальні мережі й співпраця зі ЗМІ.

Видання спрямоване на активістів громадських рухів: представників неурядових організацій, місцевих громад.

Верстка, макет: РМЕО «ЕКОСФЕРА»

Видання підготовлено за фінансової підтримки Міністерства зовнішніх справ Чеської республіки. Думка авторів публікації може не збігатися з позицією Міністерства зовнішніх справ Чеської республіки.

ISBN 978-617-7060-44-3

© Станкевич-Волосянчук О. І, Лукша О. В., 2013

© РМЕО «ЕКОСФЕРА», 2013

© Форум екологічного порятунку Закарпаття, 2013

СТОП масовому будівництву міні ГЕС у верхів'ї гірських річок Карпат!

(хроніки та аналіз адвокаційної кампанії у Закарпатті)

Сеть
правових
приемных
Крыма

ЗМІСТ

Передслово	5 ст.
I. Народження Форуму екологічного порятунку Закарпаття	10 ст.
II. Перша моральна перемога	20 ст.
III. Екологічні та соціальні наслідки експлуатації міні ГЕС на малих річках у Закарпатті	24 ст.
IV. Принципи і критерії вибору місць для будівництва МГЕС	37 ст.
V. Сила і воля місцевих громад гірських територій	43 ст.
Післяслово	52 ст.
Додатки	54 ст.

ПЕРЕДСЛОВО

Від Авторів

Кампанія «*СТОП масовому будівництву МГЕС у верхів'ї річок Карпат*» на теренах Закарпаття у 2012 році розпочалася дещо спонтанно. Такою була реакція ряду обласних та місцевих неурядових організацій на події, які розпочались у сфері електроенергетики області. Розвиток малої гідроенергетики, який по суті мав стати позитивним явищем в енергетичній та екологічній політиках країни за рахунок уведення «зеленого тарифу» на законодавчому рівні, перетворився на серйозну екологічну загрозу для усіх Українських Карпат. На чільне місце розвитку енергопотенціалу карпатських річок були поставлені не охорона довкілля та природного ландшафтного різноманіття, збереження біоресурсів та традиційного трибу життя гірських місцевих громад, як того вимагає природоохоронне вітчизняне законодавство, включно з низкою міжнародних конвенцій та угод, до яких приєдналась і Україна, а винятково прагматичний і безпринципний бізнес-інтерес. Тож дуже швидко у часі громадський протестний рух консолідувався й організувався у потужну хвилю, яка вилилась в адвокаційну кампанію.

Ще восени 2011 року у ЗМІ з'явилась інформація про плани обласної влади забезпечити власну (на 75 % від потреби) «електроенергетичну автономність» за рахунок використання гідроенергетичного ресурсу малих річок Карпат, тобто масового будівництва міні ГЕС та каскаду водосховищ у горах. Для цього рішенням № 161 від 25.02.2011 р. Закарпатської обласної ради було прийнято «Програму комплексного використання водних ресурсів Закарпатської області», а рішенням № 310 від 04.11.2011 р. – затверджено «Локальні та обласну Схеми розміщення малих гідроелектростанцій». Ці документи дали «зелене світло» для будівництва 360 МГЕС сумарною потужністю близь-

ко 700 МВт та сотень водосховищ загальним об'ємом 2 млрд. м³ у верхів'ї гірських річок в Українських Карпатах на території Закарпатської області. Таке масоване антропогенне втручання у природні екосистеми, які на сьогодні є практично незмінними або малозмінними й слугують еталоном автентичних природних гірських річок у Європі, здатне повністю зруйнувати не тільки ці річки, як середовище існування сотень тисяч біологічних видів, але й інші біопоти та оселища, органічно пов'язані з цими водними артеріями та природним гідрологічним режимом у них.

Ці події збіглися у часі з фактами стихійного (без проведення попередніх ґрунтовних екологічних досліджень, часом, навіть, без проходження обов'язкової процедури – оцінки впливу на навколишнє природне середовище таких гідротехнічних споруд та погодження проектів цих споруд з такими профільними державними установами, як басейнові управління водних ресурсів та управління рибного господарства й охорони водних біоресурсів) будівництва МГЕС у Закарпатській та Івано-Франківській областях¹. Так у Закарпатті ще у 2006 році була побудована й запущена в експлуатацію Білинська МГЕС у Рахівському районі (ТОВ «Енергія Карпат»), а у 2011 – Краснянська МГЕС у Тячівському районі (ПП «Укрелектробуд»). На завершальній стадії будівництва знаходилась Тур'я-Полянська МГЕС (ПП «Комерцконсалт»). У

¹ Сьогодні в Івано-Франківській області діють чотири МГЕС. Це Снятинська МГЕС – відновлена у 2004 році, Золотолиська МГЕС – відновлена і запущена у грудні 2011 році, Пробійнівська МГЕС №1 – новозбудована у 2009 році і Пробійнівська МГЕС №2, введена в дію 11 червня 2013 року. В результаті кампанії «Збережемо Карпати від міні-ГЕС, збережемо міні-ГЕС для зеленої енергетики!» будівництво Дзембронівської МГЕС, через відхилення від проекту, зупинено у березні 2012 року.

У Львівській області діють дві МГЕС: Яворівська МГЕС та Новошицька МГЕС – обидві відновлені. У гірській частині Чернівецької області нині діє лише одна Яблунецька МГЕС. У Закарпатській області діють шість МГЕС: Оноківська МГЕС та Ужгородська МГЕС уведено в експлуатацію ще у 1937 році за часів Чехословаччини, Теремле-Ріцька МГЕС побудована й уведена в експлуатацію за радянських часів у 1958 році (власником усіх трьох є Закарпатобленерго). У 2006 році уведено в експлуатацію Білинську МГЕС, у 2011 – Краснянську МГЕС, а у 2012 – Тур'я-Полянську МГЕС. Усі шість сьогодні потребують реконструкції.

2007 році на Буковині була відновлена й уведена в експлуатацію Яблуницька МГЕС (ЗЕА «Новосвіт»), у 2009 році у Верховинському районі Івано-Франківської області була побудована й уведена в експлуатацію Пробійнівська МГЕС (ПП В. Миронюк), тривало будівництво Дзембронянської МГЕС (ПП В. Миронюк). Більшість цих МГЕС були побудовані за невдалими проектами та з очевидними технологічними порушеннями. Наслідком цього стали повністю спотворені річкові русла та долини, зникнення риби у водотоках, катастрофічне падіння рівня у них води та пересихання криниць у селах, відтік туристів у традиційно туристичних куточках Карпат.

За планами керівництва обласних державних адміністрацій чотирьох Карпатських областей України – Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької – на гірських річках повинні були будуватись 550 МГЕС. Таке масове й науково необґрунтоване будівництво об'єктів малої гідроенергетики на малих річках Українських Карпат вітчизняні екологи та природоохоронці визначили як **екологічну катастрофу № 1** в Україні. В масштабах усієї країни розпочалась кампанія *«Збережемо Карпати від міні-ГЕС, збережемо міні-ГЕС для зеленої енергетики!»*, до якої приєднались й активісти громадських організацій Закарпаття.

Єдиною державною структурою у Закарпатській області, яка першою заявила про свої побоювання та перестороги щодо наслідків будівництва МГЕС на гірських річках, стало Головне державне управління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства в Закарпатській області. Фахівці-іхтіологи відкрито звернулись до влади. У своєму зверненні працівники рибоохорони зазначили: «На початку ХХ століття великі й гірські річки світу привернули до себе увагу, а з кінця сторіччя більшість з них було перегороджено каскадами гребель, котрі дають надзвичайно дешеву енергію. Однак це

призвело до величезного збитку для сільського господарства і природи загалом: землі вище гребель підтоплювалися, нижче — падав рівень ґрунтових вод, втрачалися величезні простори землі, що йшли на дно гігантських водосховищ, переривався природний плин річок, падали рибні запаси тощо... Всі проекти, котрі потрапляли на розгляд або погодження в управління Закарпатдержрибоохорони, мали в планах побудову дамб і гребель. Наслідком зарегулювання річкового стоку є перекриття міграційних шляхів до нерестилищ, і як очікуваний результат — часткова або повна втрата біорізноманіття іхтіофауни зарегульованої природної водойми. В зв'язку з цим необхідно особливо замислитися над вимогами законів, де чітко визначено, що акваторія гірських ділянок річок має особливе природоохоронне значення, а їхнє господарське використання повинно бути обмежено в інтересах збереження середовища існування рідкісних та зникаючих видів риб. Відведення земельних ділянок та збір матеріалів для можливості проектування розміщення гідроелектростанцій на гірських річках можливі лише після проведення наукової оцінки впливу будівництва та експлуатації ГЕС...».

Після перших акцій протесту неурядових організацій, передусім природоохоронного та еко-туристичного спрямування, проведених у березні 2012 року по усій країні, розпорядженням голів Івано-Франківської та Львівської ОДА був уведений мораторій на будівництво МГЕС у межах цих областей до повного вивчення питання та ліквідації згубних екологічних наслідків від уже діючих МГЕС. Пізніше в Івано-Франківській області була створена координаційна рада з питань будівництва малої гідроенергетики та протипаводкового захисту при Івано-Франківській ОДА, куди увійшли представники місцевих громад, активісти природоохоронного руху та науковці.

На відміну від цих областей у Закарпатті про мораторій на владному рівні не тільки не йшлося. Навпаки – готувалось серйозне

підґрунтя для втілення планів конкретних інвесторів, окреслених в одіозному рішенні Закарпатської обласної ради № 310 від 04.11.2011 року. Тоді стало зрозуміло, що громадськість Закарпатської області повинна розпочати свою власну регіональну кампанію громадянського представництва, дещо відмінну від загальнонаціональної, хоч і в загально окресленому руслі, оскільки ситуація, яка склалася, вимагала постановки дещо інших цілей та завдань.

Про шлях, пройдений громадськістю у рамках кампанії «СТОП масовому будівництву міні ГЕС у верхів'ї гірських річок Карпат!», викладено у наступних сторінках цього видання. Автори сподіваються, що воно допоможе громадським активістам та місцевим громадам інших регіонів країни в організації кампаній захисту прав та представлення своїх інтересів при вирішенні подібних проблем у сфері охорони довкілля і не тільки.

I. Народження Форуму екологічного порятунку Закарпаття та початок кампанії

Відкрите *коаліційне об'єднання* громадських організацій, науковців та експертів «**Форум екологічного порятунку Закарпаття**» було формально створено у квітні 2012 року делегованими представниками 14-ти НУО області, як відповідь на існуючі та прогнозовані загрози безпеці довкілля у краї. Ранжована експертна оцінка за важливістю та терміновістю для вирішення наявних екологічних проблем Закарпаття визначила проблему масового будівництва МГЕС у верхів'ї гірських річок Карпат, що здатне вплинути на усі сфери життя та якість середовища існування мешканців краю, екологічною проблемою № 1.

Круглий стіл за участі представників неурядових організацій області, державних екологічних та владних структур, журналістів та приватних фірм-забудовників, проведений 14 березня 2012 року одночасно з іншими акціями у різних містах України у рамках загальнонаціональної кампанії «Збережемо Карпати від міні-ГЕС, збережемо міні-ГЕС для зеленої енергетики!», дозволив визначити коло однодумців та майбутніх партнерів, а також чітко почути позицію опонентів. Позицію громадськості щодо планів будівництва 360 МГЕС на гірських річках було викладено у резолюції круглого столу й оприлюднено адресною розсилкою конкретним адресатам у керівництві країни, регіональній владі та у міжнародних природоохоронних організаціях, а також через ЗМІ (*додаток 1*).

16 березня 2012 року Рахівська районна рада прийняла рішення № 182 «Про розроблення детальних планів на території Рахівського району» для розміщення 12 МГЕС на річках району у зв'язку зі зверненням 5-ти приватних підприємств про своє бажання будувати ці гідрогенеруючі об'єкти. Це рішення, як і попереднє рішення Закарпатської обласної ради, було прийнято з пору-

шенням законодавства, оскільки на той час ще не було затверджено Схему планування території Закарпатської області. Стало зрозуміло, що бізнес та влада на усіх рівнях, не зважаючи на існуючі закони та нормативні акти, поспішають застовпити місця під будівництво МГЕС будь-якою ціною. Протистояти цьому плану може тільки добре поінформована та згуртована громада.

Тож 3 квітня 2012 року відбулось перше установче засідання членів Форуму екологічного порятунку Закарпаття, де було прийняте рішення про спільну діяльність, спрямовану на недопущення хаотичної забудови річок Карпат міні-ГЕСами без проведення попередніх ґрунтовних екологічних досліджень для кожного об'єкту або ж чіткого визначення місць, де таке будівництво повинно бути заборонено згідно норм вітчизняного природоохоронного законодавства.

***Головна мета адвокаційної кампанії** – призупинити розгортання проектів будівництва малих ГЕС у Закарпатті на рівні місцевих громад до здійснення їх оцінки з точки зору можливого негативного впливу на довкілля, ландшафти та соціально-економічні наслідки.*

Частина коаліціантів «Форуму екологічного порятунку Закарпаття» одночасно були членами Громадської Ради (далі – ГР) при Закарпатській ОДА. Таким чином до кампанії офіційно долучилися дві Комісії ГР: Комісія з питань захисту довкілля, медичної екології та екологічної безпеки та Комісія з реалізації планів соціально-економічного розвитку області, раціонального використання ресурсів та покращення рівня інвестиційної привабливості регіону.

Першим кроком у кампанії «СТОП масовому будівництву міні ГЕС у верхів'ї річок Карпат!» стало здійснення громадської експертизи діяльності обласної влади у галузі розвитку малої гідроенергетики. Роботу над **громадською експертизою** діяльності управління промисловості та розвитку інфраструктури Закарпат-

ської ОДА, а саме – аналізом стану реалізації Програми комплексного використання водних ресурсів Закарпатської області, прийнятої рішенням сесії облради від 25.02.2011 № 161, та, розробленої і прийнятої в рамках виконання цієї Програми, «Схеми розташування малих ГЕС на території Закарпатської області» (рішення сесії облради від 04.11.2011 № 310), розпочали члени двох Комісій ГР при Закарпатській ОДА ще у лютому 2012 року. Підставою для здійснення громадської експертизи стали Постанова КМУ від 3.11.2010 № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», Положення про Громадську раду при Закарпатській ОДА від 29.04.2011, Стратегія діяльності Громадської ради при Закарпатській ОДА, Указ Президента України В. Януковича № 212/2012 від 24.03.2012 «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації».

Експертиза готувалась на основі аналізу документів, нормативних актів, законів, інтерв'ю із залученими експертами, рішень органів влади різних рівнів, програм, планів і стратегій регіонального (районного, міського) та національного і міжнародного рівнів. Збір інформації здійснювався згідно Закону України «Про доступ до публічної інформації» та ЗУ «Про звернення громадян».

Паралельно з роботою над громадською експертизою діяльності органу виконавчої влади у сфері розвитку малої гідроенергетики Закарпатської області, членами Форуму екологічного порятунку Закарпаття було проведено **дослідження** проблеми розвитку малої гідроенергетики з точки зору впливу на природу та довкілля Карпат. До цього дослідження були залучені незалежні науковці та експерти у галузі екології та охорони довкілля України, які представляють наукові установи та природоохоронні неурядові організації, зокрема, Інститут зоології України ім.

І.Шмальгауцена НАН України (м. Київ), біофак УжНУ (м. Ужгород), Національний екологічний центр України (м. Київ), РМЕО «ЕКОСФЕРА» (м. Ужгород), КЕК «Рутенія» (м. Ужгород), Міжнародний інститут людини і глобалістики «Ноосфера» (м. Ужгород), Карпатський біосферний заповідник (м. Рахів), НПП «Ужанський» (сmt. Великий Березний). Свої висновки щодо цього питання також надали наукові академічні інститути України – Західноукраїнський науковий центр НАН України (м. Львів), Інститут екології Карпат НАН України (м. Львів), Інститут регіональних досліджень НАН України (м. Львів) та Український інститут екології людини (м. Київ). Результати проведеного аналітичного дослідження увійшли до одного з розділів громадської експертизи.

До здійснення громадської експертизи було залучено всього близько 30 незалежних експертів у галузі екології та охорони довкілля, права та регіонального розвитку з усієї України.

Експертиза здійснювалась протягом 2,5 місяців. Результатом цієї роботи стали дві громадські експертизи від Комісій з питань захисту довкілля... та Комісії з реалізації планів соціально-економічного розвитку... . Висновки цих громадських експертиз (додаток 2) були оприлюднені на прес-конференції, а також через веб-сайти Громадської Ради при Закарпатській облдержадміністрації <http://zakgromrada.org.ua/materials.htm> та РМЕО «ЕКОСФЕРА» <http://www.ekosphaera.org/Dokumenti/dokumenty.html>.

Висновки громадських експертиз також були надіслані голові Закарпатської ОДА О.О. Ледиді, голові Закарпатської обласної ради І.І. Балозі та голові Комітету з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи Верховної Ради України (далі – ВРУ) А.І. Семинозі.

Тим часом тривала кампанія «Збережемо Карпати від міні-ГЕС, збережемо міні-ГЕС для зеленої енергетики!» в масштабах усієї країни. В результаті діяльності таких організацій (проведених

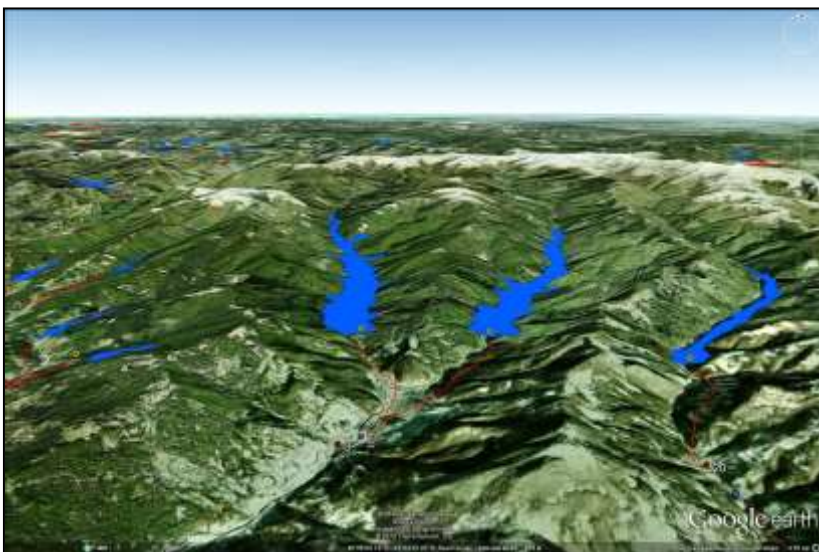
акцій та надісланих звернень), як Національний екологічний центр України (м. Київ), українське представництво Всесвітнього фонду природи – Дунайсько-Карпатська програма (м. Львів), Бюро екологічних

розслідувань (м. Львів) та БФ «Екологія-Право-Людина» (м. Львів), ГО «Печеніги» (м. Харків), а також Українська річкова мережа – об'єднання українських неурядових природоохоронних організацій, Комітетом з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи ВРУ було прийнято рішення про проведення засідання круглого столу з питань будівництва міні ГЕС у гірській місцевості. Круглий стіл відбувся 21 травня 2012 року у Києві, куди були запрошені три представники Форуму екологічного порятунку Закарпаття. У роботі круглого столу взяли участь депутати Комісії з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи Верховної Ради України А. Семинога, І. Заець, В. Горбулін, заступник Міністра екології та природних ресурсів І. Вільдман, науковці, представники обласних рад та держадміністрацій Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей, енергетиків, представників бізнес-структур, які будують МГЕС в Україні, неурядових організацій та коаліцій: Форуму екологічного порятунку Закарпаття, українського представництва Всесвітнього фонду природи – Дунайсько-Карпатська програма, Національного екологічного центру України, БФ «Екологія-

Право-Людина», Всеукраїнської екологічної ліги, представники місцевих громад Карпатського регіону України.

У своїй доповіді головуєчий круглого столу депутат І. Заєць опирався на висновки громадської експертизи та досліджень, здійснених Форумом екологічного порятунку Закарпаття в рамках діяльності Комісій ГР при Закарпатській ОДА. За результатами засідання було прийнято рішення Комітету з питань екологічної політики... ВРУ, ключовими положеннями якого стали рекомендації щодо (1) запровадження стратегічної екологічної оцінки в Україні; (2) призупинення реалізації проектів з будівництва МГЕС у Карпатах до здійснення реальної оцінки їхнього впливу на довкілля та можливі соціально-економічні наслідки; (3) визначення місць у басейнах карпатських річок, де будівництво МГЕС повинно бути заборонене; (4) забезпечення участі громадськості при розробках програм та проектів з розвитку малої гідроенергетики, а також при прийнятті рішень про будівництво конкретних об'єктів; (5) здійснення Генпрокуратурою України перевірки дотримання екологічного законодавства України під час споруд-

дження малих ГЕС у Карпатському регіоні, зокрема щодо погодження відповідних проектів державними органами охорони навколишнього природного середовища, водного господарства та геології (додаток 3).

Увесь цей час проводилась масована інформаційна кампанія через ЗМІ та веб-ресурси України. Регіональні журналісти також зацікавились суперечливою темою й інформаційний матеріал з'явився на сторінках не тільки обласних, але й національних газет, у новинах національних ТБ-каналів та популярних Інтернет ресурсів. Інформаційний супровід діяльності Форуму екологічного порятунку Закарпаття забезпечувався регулярними прес-конференціями та інтерв'ю членів Форуму екологічного порятунку Закарпаття.

Тоді ж розпочалась зустрічна інформаційна кампанія наших опонентів – за підтримки обласної влади та, вочевидь, на замовлення деяких представників фірм-забудовників МГЕС у області, з'явилися деякі журналістські матеріали в обласних газетах та на обласному провладному ТБ «Тиса-1» про корисність МГЕС у Карпатах, як альтернативних – дружніх до природи та дешевих – джерел енергії. При цьому застереження екологів та природоохоронців неодмінно подавались як надумані дурнички, а самих екологів та природоохоронців «виставлялось» у ролі «бабцяги», яка завжди і безпідставно «проти». Характерною ознакою цих медійних матеріалів було те, що у них ніколи не висвітлювалась позиція представників Форуму екологічного порятунку Закарпаття у вигляді інтерв'ю чи на основі здійсненої громадської експертизи та досліджень. У випадках, коли на зйомку репортажу запрошувались представники громадськості, в ефірному матеріалі їхнє інтерв'ю монтувалось специфічно: сказані фрази вивалились з контексту, або ж на екран показували лише «картинку» без «живого» інтерв'ю, під коментар журналіста. Матеріал подавався однобоко і тенденційно, друкувався чи виходив в

ефір винятково через ЗМІ, які підконтрольні обласній владі, чим видавав свою замовність.

На цьому етапі кампанії ми ставили собі за завдання (1) за допомогою наукових кіл України спрогнозувати можливі екологічні та соціальні наслідки функціонування 360 МГЕС у Карпатах в межах області та їх масштаби; (2) проаналізувати законність та правові підстави Закарпатської облради приймати рішення «Про локальні та обласну схеми розташування малих ГЕС на території Закарпатської області», яка легалізувала та прискорювала всю подальшу діяльність в області у цьому напрямку; (3) поінформувати громади області про небезпеку, яку таять у собі ці інвестиційні проекти.

Інструменти адвокації, які були застосовані:

- ✘ створення коаліції за участі НУО, експертів та науковців;*
- ✘ дослідження проблеми із залученням науковців, експертів та наукових академічних установ України;*
- ✘ збір інформації через інформаційні запити та моніторинг преси;*
- ✘ проведення громадської експертизи діяльності обласної влади у сфері розвитку малої гідроенергетики;*
- ✘ діалог з владою та іншими зацікавленими сторонами через круглі столи;*
- ✘ широка інформаційна кампанія.*

Досягнутий результат:

- ✘ Питання 550 МГЕС на річках усіх Українських Карпат було піднято на загальнонаціональний рівень. В результаті проведених акцій та інших заходів, на бік громадськості*

стало Міністерство екології в особі міністра Миколи Злочевського. Під час зустрічі з громадськими активістами у Києві він зазначив, що очолюване ним Міністерство захищене у збереженні природи Карпат, а громадські екологічні організації є партнерами міністерства у цій справі.

У свою чергу начальник управління охорони навколишнього природного середовища у Закарпатській області Андрій Погорелов наказом № 22 від 27.03.2012 року та наказом № 21 від 27.03.2012 відкликав висновки державної екологічної експертизи по робочих проектах будівництва 3-х МГЕС: на р. Шипот поблизу с. Тур'я-Поляна Перечинського району, на р. Красна у с. Красна Тячівського району та на потоці Ільмин у с. Білин Рахівського району у зв'язку з недотриманням вимог законодавства України про охорону навколишнього природного середовища. Звісно, ці накази не мали жодної юридичної сили, але показовою є власне реакція державного територіального управлінського органу у сфері охорони довкілля на громадську кампанію із захисту довкілля. Масована аргументована кампанія з боку природоохоронної громадськості, як бачимо, своєрідно вплинула на відповідальні владні структури.

6 червня 2012 року Комітет з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи ВРУ, на основі матеріалів круглого столу 21 травня 2012 року прийняв рішення № 129/19 щодо проблем будівництва міні ГЕС у гірській місцевості, основні пункти якого викладені вище.

- ✘ Протягом кількомісячної кампанії обласна влада змінила риторику стосовно своїх планів будівництва 360 МГЕС. Якщо ще восени 2011 року з уст керівників області та відповідальних чиновників було чути про те, що 360 МГЕС дозволять області досягнути енергетичної автономії (до 75 %), то весною 2012 року вже мова йшла про те, що ці 360 МГЕС є лише гіпотетичними, як приклади можливих місць для інвесторів. В реальності влада очікує лише на

10-30 нових МГЕС. Така різка зміна владної риторики **стала першою маленькою перемогою громадськості**, яка так гостро відреагувала на необдумані і необґрунтовані енергетичні плани влади.

- ✘ Резонанс у суспільстві змусив наших опонентів розпочати зустрічну інформаційну кампанію, метою якої була дискредитація представників Форуму екологічного порядку Закарпаття як фахівців та експертів з питань екології та охорони довкілля.

II. Перша моральна перемога

Ше у квітні 2012 четверо активістів Форуму екологічного порятунку Закарпаття подали **позов до Закарпатського окружного адміністративного суду** з вимогою скасувати рішення Закарпатської обласної ради № 310 «Про затвердження локальних та обласної схем розташування малих гідроелектростанцій», оскільки воно було прийнято з цілою низкою порушень. Порушення чинного законодавства при прийнятті цього рішення були виявленні при здійсненні громадської експертизи діяльності обласної влади у сфері розвитку малої гідроенергетики Закарпатської області.

Метою цього етапу адвокаційної кампанії було нівелювати правову перевагу, яку отримував бізнес згідно рішення Закарпатської обласної ради про будівництво 360 МГЕС на малих річках Карпат, й розпочати діалог про встановлення цивілізованих правил при виборі місць для будівництва МГЕС на гірських територіях.

Так був порушений (1) порядок прийняття рішення обласною радою: питання «Про затвердження локальних та обласної схем розташування малих гідроелектростанцій» у затвердженому розпорядженні № 169/01-44 від 20 жовтня 2011 про порядок денний сесії обласної ради 4 листопада 2011 року було відсутнє. Також було порушено (2) законодавство про інформацію: всупереч ч. 3 статті 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації» проект рішення № 310 попередньо не був оприлюднений на сайті Закарпатської обласної ради; (3) імовірно, було порушено також законодавство про корупцію: питання «Про затвердження локальних та обласної схем розташування малих гідроелектростанцій» було включено до розгляду на сесії після підписання розпорядження про скликання сесії та без оприлюднення проекту рішення в 20-ти денний термін. Крім того, звернення про розгляд такого важливого питання було подано до обласної ради не відповідним управлінням Закарпатської ОДА, а одним депута-

том Закарпатської обласної ради. При цьому, у зверненні цього депутата було вміщено тільки один додаток до п. 1 рішення «Обласна схема», але не було подано інші додатки, про які згадується в п. 2 проекту рішення «Локальні схеми розташування малих гідроелектростанцій». Таким чином, депутати обласної ради не могли адекватно й об'єктивно розглянути це питання й приймали рішення «з голосу».

Ще два порушення чинного законодавства, які були виявлені експертами з права під час здійснення громадської експертизи: (4) перевищенні повноважень Закарпатською обласною радою – прийняття рішення № 310 порушила порядок, визначений частинами 1-3 ст. 12 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності». Відповідно до цього порядку схеми планування окремих частин території України, до яких належать і гірські території Карпат, розробляються виключно за рішенням Кабінету Міністрів України. Крім того, схеми планування території на регіональному рівні як планувальна документація розробляються у розвиток Генеральної схеми планування території України та визначає принципові вирішення розвитку, планування, забудови, використання територій адміністративно-територіальних одиниць та їх окремих частин. Натомість ЗУ «Про Генеральну схему планування території України», який затверджує генеральну схему планування території України не передбачає розташування малих гідроелектростанцій на гірських територіях Карпат. З огляду на це прийняття обласною радою рішення № 310 є прямим порушення даного закону. Останнім порушенням було (5) порушення законодавства про державні засади регуляторної політики – прийняте Закарпатською обласною радою рішення є регуляторним актом, поняття якого визначено в ст. 1 ЗУ «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Рішення № 310 «Про затвердження локальних та обласної схем розташування малих гідроелектростанцій» встанов-

лює місця та регулює відносини між органами влади та майбутніми інвесторами. Тим не менше, за пропозицією депутата обласна рада розглянула дане рішення в загальному порядку. Таким чином, було уникнуто процедури, передбаченої законом: обговорення проекту протягом 30 календарних днів, відсутній аналіз регуляторного впливу, а прийняте рішення не було надруковане в ЗМІ.

Судовий розгляд тривав з 20 квітня по 30 липня 2012 року. Судом було залучено до участі у цій справі у якості третьої особи без самостійних вимог Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, яке повністю підтримало вимоги позовної заяви.

30 липня 2012 року Закарпатський окружний адміністративний суд визнав протиправним та скасував рішення Закарпатської обласної ради № 310 «Про затвердження локальних та обласної схем розташування малих гідроелектростанцій». Закарпатська обласна рада подала апеляцію до Львівського апеляційного суду, який поки-що це питання не розглядав (додаток 4).

Таким чином, прийняте Закарпатською обласною радою рішення № 310 від 04.11.2011 є протиправним. Навіть у ситуації, коли рішення суду першої інстанції не вступило в силу, громадськість Закарпаття отримало велику моральну перемогу. Адже, за цим

процесом слідували усі зацікавлені сторони у питанні будівництва МГЕС на річках Карпат. Громадським активістам-природоохоронцям Закарпаття вдалося довести в суді, що рішення Закарпатської обласної ради про будів-

ництво 360 МГЕС у верхів'ї річок Карпат було прийнято з порушенням низки законів України, серед яких і ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності».

Судовий процес супроводжувався інформаційною кампанією, яка здійснювалась через проведення прес-конференцій та інтерв'ю в регіональних ЗМІ.

Інструменти адвокації, які були застосовані:

- ✘ правовий механізм – судочинство;
- ✘ інформаційна кампанія.

Досягнутий результат:

✘ Виграно суд першої інстанції. Громадськість області в суді довела неправомірність рішення Закарпатської обласної ради про будівництво 360 МГЕС у верхів'ї річок Карпат. Для влади і бізнесу було знівлено підставу до виділення будь-якої ділянки землі з 360-ти вказаних на обласній схемі розміщення малих гідроелектростанцій на території області, попри те, що частина з них знаходилась на територіях природно-заповідного фонду.

✘ Отримано моральну перевагу над опонентами. Подія з перемогою у суді додала впевненості прихильникам громадськості. Але найбільший резонанс це мало в пресі та у свідомості мешканців місцевих громад. Адже, очевидна перемога громадськості над обласною радою в суді, беззаперечно доводила факт неправомірності рішення у питанні масового будівництва МГЕС на річках Карпат.

III. Екологічні та соціальні наслідки експлуатації міні ГЕС на малих річках Закарпаття

Для глибинного розуміння причин супротиву громадськості Закарпаття владно-бізнесовим планам масового і хаотичного будівництва міні ГЕС малих на річках області без проведення попередніх досліджень та відкритого громадського обговорення проектів, у цьому розділі зупинимося саме на питаннях історії розвитку малої гідроенергетики в області та екологічних і соціальних наслідках експлуатації міні ГЕС в умовах гірських річок.

Ужгородська МГЕС в Ужгородському районі Закарпатської області

Інтерес до енергетичних ресурсів річок Закарпаття виник ще у минулому столітті. Схему гідроенергетичного використання річок Тересви, Теремлі, Ріки, Ужа, Лютої

було виконано чеськими фахівцями, згідно якої пропону-валось спорудження 14 малих ГЕС (МГЕС) загальною потужністю до 62 МВт (до 340 млн. кВт-год. на рік). За чеськими розробками побудовано й Оноківську та Ужгородську МГЕС, відповідно – 2,65 МВт та 1,9 МВт. Оноківська та Ужгородська МГЕС працюють вже 70 років без будь-якої реконструкції. Це досить оригінальний проект каскадних електростанцій, які мало змінюють гідрологічний режим річки Уж і практично не впливають на стан довкілля та водний тваринний світ водотоку, оскільки там були запроектовані рибоходи. Проект дозволяє використовувати річку для активних

Оноківська МГЕС в Ужгородському районі Закарпатської області

видів водного відпочинку. Однак з часом рибоходи були зруйновані і сьогодні електростанції є об'єктами фізичних перепон для міграції риб по р. Уж.

В радянські часи (1953-1955 роки) за проектом УкрГІДЕПу побудована Теремле-Ріцька ГЕС потужністю 27 МВт. Тут використовується вода ріки Тересви, яка тунелем і напірними водогонами з перепадом 200 метрів надходить на турбіни станції і скидається в р. Ріка, що дозволяє використовувати відносно невелику кількість води. Після спорудження цієї МГЕС припинився сплав лісу по ріці Теремля, також було переселено і затоплено 2 села під водосховище. Проект цієї МГЕС не передбачав будівництва рибоходу й сьогодні Теремле-Ріцьке водосховище, яке забезпечує електростанцію водою і має глибину 10 м, довжину – 9 км, а в ширину досягає 1 км – є «найменш зарибленою» водоймою Закарпаття. Не дивлячись на програми зариблення цього водосховища у 60-ті роки, риби родини лососевих, тут немає. Цей об'єкт є фізичною перепорою для природної міграції риби та розмноження у верхів'я Теремлі. Ще одним фактором елімінації киснелюбних видів риби у водосховищі є наноси твердих частинок рі-

Теремле-Ріцька МГЕС у Хустському районі Закарпатської області

чки, що спричиняє замулення води. Проблема замулення водосховища особливо загострилась на початку 90-х років. Причиною цього професор Інституту екології Карпат НАН України Степан Стойко вважає вирубку лісів.

У 50-60 роки в області було споруджено більше тридцяти невеликих ліспромгоспних, колгоспних та міжколгоспних МГЕС, серед яких Усть-Чорнянська МГЕС (0,4 МВт) на р. Брустрянци потужністю 0,25 МВт, Углянська (0,25 МВт), Тур'є-Реметська потужністю по 0,36 МВт, Діловська, Керецьківська та Ставнянська (в основному це були дериваційні ГЕС), які, через нерентабельність (радянське виробництво електроенергії на АЕС та ТЕС було дешевшим) було закинута та зруйновано.

Сьогодні у Закарпатті працюють 6 МГЕС загальною потужністю 34,03 МВт, які виробляють 159,1 млн. кВт год. за рік, зокрема:

- ✘ Теремле-Ріцька МГЕС – потужністю 27,0 МВт (140 млн. кВт год./рік);
 - ✘ Оноківська МГЕС – 2,65 МВт
 - ✘ Ужгородська МГЕС – 1,9 МВт
- } 5.0 млн. кВт год./рік;
- ✘ Білинська МГЕС – 0,63 МВт (4,0 млн. кВт год./рік);
 - ✘ Краснянська МГЕС – 0,8 МВт (4,5 млн. кВт год./рік.);
 - ✘ Тур'я-Полянська МГЕС – 1,05 МВт (5,6 млн. кВт год./рік).

В останні роки в області розвивається і сонячна енергетика: протягом 2012-2013 на території Ужгородського району було побудовано й запущено в експлуатацію 3 СЕС загальною потужністю понад 18 МВт:

- ✘ Ратівська СЕС – 5,5 МВт (4,8 млн. кВт год./рік);
- ✘ Кам'яницька СЕС – 3 МВт (2,7 млн. кВт год./рік);
- ✘ Ірлявська СЕС – 10,09 МВт (11 млн. кВт год./рік).

Для забезпечення електроенергією усього Закарпаття потрібно близько 2,0 млрд. кВт год. на рік (всього 1,06 % від загальної виробленої кількості електроенергії в Україні – станом на 2010 рік). З них виробництво електроенергії закарпатськими енергогене-

руючи ми об'єктами на 2013 рік складає близько 9 %. Уся місцева електроенергія отримується з так званих альтернативних джерел енергії.

На відміну від сонячної енергетики, малу гідроенергетику не можна назвати дружньою до природи. Загачені, «одягнені» в бетон та фрагментовані річки більше не можуть вільно текти, губляться їхня динаміка, характер течії та якість, як середовища для існування багатьох видів тварин і рослин, зокрема рідкісних та зникаючих. Про катастрофічний вплив зміни гідрологічного режиму гірських річок та загрози довкіллю, які може спричинити будівництво 360 МГЕС у Карпатах попереджали обласну владу фахівці Головного державного управління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства в Закарпатській області, науковці провідних науково-дослідних інститутів НАН України, активісти природоохоронного руху. Гідрологічний режим – водність (піки у період повені та межені), температурні цикли, хімічний склад – є визначальним чинником у збереженні водної фауни, зокрема аборигенних видів риб.

Протягом 2006-2012 років на території Закарпаття було уведено в експлуатацію 3-ри МГЕС: у 2006 році Білинська МГЕС у Рахівському районі потужністю 0,63 МВт (ТОВ «Енергія Карпат»), в 2011 році Краснянська МГЕС у Тячівському районі потужністю 0,8 МВт (ПП «Укрелектробуд») та у 2012 році Тур'я-Полянська МГЕС у Перечинському районі потужністю 1,05 МВт (ПП «Комерцконсалт»). Усі вони побудовані різними фірмами, але їх об'єднує одне – негативні наслідки для природи та місцевих громад.

МГЕС на гірських річках принципово відрізняються від великих гідроелектростанцій та малих ГЕС на рівнинних ділянках за режимом використання водних потоків. Більша частина стоку гірських річок припадає на весняно-літній період. Якщо запроєктувати МГЕС на гарантований зимовий розхід, то це призведе до великого недовикористання енергопотенціалу річки. Якщо ж розраховувати потужність агрегатів ГЕС на максимальні водні втрати, то буде неефективно використано обладнання. Збудувати ж невелике регулююче водосховище, що відповідає потужності малої ГЕС, на гірській річці небезпечно для природи. Для цього

буде потрібна висока дамба (гребля), щоб звести до мінімуму негативний вплив наносів твердих частинок річки під час паводків. Та в цей же час зростає негативний вплив на всі ланки життєвого циклу риб й обумовлює докорінну структурну перебудову всіх процесів життєдіяльності водних живих ресурсів. Як наслідок – невідворотна, нищівна шкода іхтіофауні та навколишньому природному середовищу.

Про екологічні та соціальні наслідки діяльності новозбудованих МГЕС на території Закарпаття свідчать достовірні дані, зібрані нами у ході кампанії.

Білинська МГЕС у Рахівському районі була побудована першою.

Проект цієї гідроелектростанції не проходив процедури оцінки

Білинська МГЕС у Рахівському районі Закарпатської області

впливу на навколишнє природне середовище, не був погоджений із Закарпатським облводгоспом (нині – БУВР р. Тиса) та Головним держуправлінням охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства в

Закарпатській області. Ця МГЕС належить до класу високонапірних станцій дериваційного типу (не потребує спеціального накопичувального водосховища та греблі, а режим її роботи здійснюється відповідно до наявного потоку води). Вода з потоку Ільмин (притока р. Чорна Тиса) відводиться 3-х кілометровою трубою діаметром 0,8 м на турбіну через металеву решітку в руслі. Труба прокладена вздовж русла і не має естетичного вигляду. Решітка не оснащена спеціальними дрібними сіточками, які б не дозволяли потрапляти в трубу мешканцям річки, зокрема, малькам риби. Усе живе, що несеться течією в трубу, без перешкоди потрапляє у неї й через 3 км перемелюється турбіною. Че-

рез це, як свідчать фахівці-іхтіологи рибохорони, у потоці Ільмин вже немає риби.

Наразі на Білинській МГЕС немає спеціальних водозбірників чи водосховищ. Тому МГЕС на повну потужність працює лише кілька місяців у році. В інший період у потоці просто немає достатньої кількості води. Однак влітку цього року власники МГЕС

Труба Білинської МГЕС

розпочали роботи з розширення русла у місці відводу води в трубу й будівництва водосховища, що дозволить збільшити період роботи МГЕС протягом року. Яким буде це водосховище, чи будуватиметься при цьому підпірна дамба, нам невідомо.

Прорахунки при проектуванні МГЕС у с. Білин є очевидними – зовсім не продумана природозберігаюча складова, що уже позначилось на усьому живому в потоці Ільмин. Крім того – ця МГЕС наразі є нерентабельною: її потужність значно вища, ніж вона демонструє зазвичай. Проектанти не врахували водність потоку протягом року, адже в основу вибору місця для МГЕС не брались ані сезонні гідрологічні дані, ані екологічні чинники. Шукали потік, де простіше набрати 100 м перепаду висоти, аби менше витратитись на прокладання труби. От і виходить – річка спалюжена, а кількість кВт/год. в рік – нічевна.

Металева решітка в руслі потоку Ільмин на Білинській МГЕС

Краснянська МГЕС у Тячівському районі на р. Красна (притока р. Тересва) у с. Красна, як і Білинська МГЕС, також побудована без

Краснянська МГЕС у Тячівському районі Закарпатської області

проходження процедури оцінки впливу на навколишнє природне середовище та без погоджень із Закарпатським облводгоспом і Головним держуправлінням охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства в Закарпатській області. Ця

МГЕС належить до станцій безнапірної деривації: на початку деривації на річці побудована гребля та створено водосховище. Частина води з річки відводиться в трубу й подається на турбіну. Таким чином гребля й водосховище регулюють стік води.

Внаслідок спорудження водорегулюючих об'єктів (греблі та водосховища) порушується співвідношення елементів водного балансу річки у порівнянні з її природним станом. Причина цього – зміна режиму випаровування в зоні затоплення і підтоплення, а також втрати стоку на заповнення, так званих, мертвих об'ємів і поповнення запасів підземних вод.

Зміна гідрологічного режиму гірських та передгірських річок, як вже зазначалось, катастрофічно впливає, передусім, на киснелюбних мешканців водотоків. А це і є харіус європейський та лосось дунайський, низка видів водних комах, які охороняються Червоною книгою України, а також особливо цінний вид місцевої іхтіофауни – форель струмкова. Цій рибі, окрім відповідної температури та чистоти води, потрібні пороги, водоспади, які дають кисень, тихі заводі, кам'янисте дно. Гребля на річці руй-

нує усе це, створює нові умови для існування, які, переважно не підходять її природним мешканцям.

Так, гірська швидкоплинна р. Красна, загачена греблею, протягом багатьох кілометрів вище за течією, змінила свій характер. Зазвичай гірські річки мають багато порогів, водоспадів, їх дно вкрите великими брилами й уламками гірських порід. Вода бідна планктоном і бентосом, загальна біомаса не перевищує $0,005 \text{ ц/м}^3$. Ці ділянки річок придатні для розмноження і життя лососевих риб. Тепер р. Красна вище греблі стала повільнотекучою та повноводною протягом цілого року. На її берегах вже оселились бобри – нехарактерні для Карпат тварини, які уникають річок зі швидкою течією, воліючи селитися по берегах повільноплинних річок, стариць, ставків та озер, водосховищ, іригаційних каналів і кар'єрів. Тож для гірських річок Карпат поява бобрів є індикатором порушення природного середовища. Нижче греблі, зрозуміло, річка перетворена на квола текучий струмок, адже більша частина води забирається в трубу й подається на турбіну.

Краснянська МГЕС стала фізичною перешкодою для міграції риби під час нересту, яка раніше там жила. Нам невідомо, як було передбачено проектом, але існуючий рибохід скоріше виконує бутафорну функцію. Він ніби і є, але його насправді немає. Навіть, подолавши каскад штучних порогів, риба не може пробитись далі через крихітний отвір у греблі. Такі прорахунки проєктантів коштували природі повним знищенням біорізноманіття у р. Красна. А про те, що у цій річці раніше жила риба, засвідчують не лише мешканці села Красна, але й той факт, що вище по течії від місця впадіння р. Красна у р. Тересва знаходиться іхтіологічний заказник місцевого значення «Усть-Чорна».

Про соціальні блага для громади с. Красна від МГЕС красномовно свідчить геть розбита

Тур'я-Полянська МГЕС у Перечинському районі
Закарпатської області (вигляд вздовж річки)

но свідчить геть розбита дорога, а вірніше, її практична відсутність. Місцеві мешканці скаржаться, що напруга в електромережі не покращилась, перебої з електроенергією є і ніні. Інвестори багато обіцяли, але не зробили майже нічого – на гідрое-

лектростанції з села працює лише одна людина, решта – приїзять із сусідніх сіл. Селяни кажуть, що село повинно було отримати кошти для розвитку. Але обіцяні ті кошти ніде – ні в інфраструктурі, ні у благоустрої – не помітні.

Тур'я-Полянська МГЕС у Перечинському районі побудована на р. Шипот (притока р. Тур'я), верхня частина течії якої межує із зоологічним заказником загальнодержавного значення «Соколинні скелі». Це єдина з трьох МГЕС, проєктна документація якої була погоджена з усіма необхідними державними структурами та пройшла процедуру оцінки впливу на навколишнє природне

середовище. Ця МГЕС, як і Краснянська, змішаного типу: має високу греблю та водосховище. Вода з річки дериваційною трубою, закопаною під землею, подається на турбіну.

Вже на стадії оцінки впливу на навколишнє природне середовище фахівцями-іхтіологами Головного держуправління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства в Закарпатській області було зазначено, що в результаті функціонування цієї МГЕС, р. Шипот або ж її частина практично повністю втратить свою рибопродуктивність. Через зміну гідрологічного режиму харіус європейський та форель річкова, які до будівництва МГЕС тут були звичайними видами іхтіофауни, втратять здатність до самовідтворення.

Тур'я-Полянська МГЕС у Перечинському районі Закарпатської області (вигляд на греблю)

Не дивлячись на те, що у місці загати річки є рибохід, насправді він не виконує свою функцію, тож риба не може дістатись до своїх нерестилищ. Змінився і характер річки: вище греблі вона перетворилась на тихий повноводний став, що суттєво змінює склад гідрофауни. Одразу впадають в око пуголовки жаб, які ніколи б не могли зустрітись у гірській річці. Натомість, тут вже немає личинок струмковиків, веснянок та одноденок, які є індикаторами чистоти річкової води. Опале листя з дерев не зноситься течією, а поступово осідає на дні. Процеси розпаду забивають з води кисень, що унеможливує існування у цій частині річки киснелюбних тварин. З часом дно річки у цій частині замулюється. Нижче греблі річка помітно зміліла. Рівень води впав на-

половину. Місцями – це ледь зволене русло, схоже на купу каміння.

Річка Шипот до запусцення в експлуатацію Тур'я-Полянської МГЕС (квітень 2012 року)
та після запусцення її в експлуатацію (червень 2013 року)

Про зникнення хариуса європейського у р. Шипот місцеві мешканці та лісники почали говорити вже улітку цього року. Ця риба віддає перевагу ділянкам гірських річок з глибокою водою, повільною течією і кам'янистим дном (заводі серед порогів, перепадів, бистрин, яких після греблі вже немає). Форель струмкова тримається, переважно, у верхній течії річки. Крім того, працівники рибохорони штучно зариблюють р. Шипот мальком форелі. Без таких заходів, за їх словами, форелі там не вижити.

Чудова річка Шипот знищена, її долина, яка раніше щедро заливалась водою під час паводків, тепер пересушена, бо дамба, яка утворилась вздовж русла в результаті закопування труби під землю, спиняє воду під час розливу. Змінилася річка, змінились й прибережні території.

В усіх трьох випадках місцеві мешканці скаржаться на зникнення або ж суттєве зниження води у колодязях. Можна припустити, що це пов'язано зі зміною гідрологічного режиму річок та відбором частини води у трубу, яка не контактує з доквіллям, тому рівень ґрунтових вод падає. В будь-якому разі, будівництву МГЕС повинні передувати також ґрунтовні і тривалі гідрологічні дослідження. Однак, не тільки в сенсі наявного енергопотенціалу, як це мало місце у Закарпатті при виборі 360 місць під МГЕС, але й ризику втрати води у підземних горизонтах.

Півторарічна робота на кампанію «СТОП масовому будівництву міні ГЕС у верхів'ї річок Карпат!» дозволила визначити та описати ряд закономірностей, пов'язаних з малою гідроенергетикою, які можна лаконічно так презентувати:

Міні ГЕСи стають перешкодою для міграції лососевих риб, що не сприяє їхньому розмноженню. Рибоходи, які повинні забезпечувати міграцію риб, часто не спрацьовують, бо риба не розпізнає їх і не може ними скористатись.

Міні ГЕСи змінюють гідрологію та характер річки, що призводить до зникнення киснелюбних цінних порід риби – форелі струмкової, харіуса європейського та лосося дунайського. Стрімкі швидкоплинні чисті гірські потоки, загачені греблею, перетворюються у гниючі ставки, в яких форель струмкова, лосось дунайський та харіус європейський не живуть.

Розрахунок проектного забору води базується на даних більш як півстолітньої давності і є хибним. За останнє двадцятиліття амплітуда водності річок протягом сезону різко збільшилась. Все частішими стали сильні паводки, коли річки несуть забагато води та посушливі періоди, коли річки сильно міліють. Причиною цього є не тільки лісорозробки, а – **головне!** – глобальні зміни клімату планетарного масштабу. Ці процеси з часом тільки підсилюватимуться.

Забір води з річки в трубу для подачі в турбіну на міні ГЕСах здійснюється в ручному режимі й не на користь річці та її мешканцям. Працівники міні ГЕСів не забезпечують оптимального рівня води у річках для підтримання життя їхніх мешканців. Тому русла річок перетворюються в купу каміння.

Міні ГЕСи спричиняють різкі зміни рослинного і тваринного світу прибережних територій та спотворюють природні річкові долини, змінюють ландшафти. Дамби, утворені в результаті закопування труби під землю, стають перешкодою від час розливу річки у паводковий період. Долина річки, раніше добре зволожена, пересихає, що призводить до зникнення цінних прибережних екосистем та оселищ.

Міні ГЕСи можуть стати причиною катастрофічного обміління малих річок та потічків й зникнення води у сільських колодязях. Забір частини води у трубу призводить до пересихання річок, що безпосередньо впливає на рівень ґрунтових вод та рівень води у колодязях.

Масово зведені у горах міні ГЕСи, всупереч Карпатській конвенції, можуть стати причиною деградації карпатських сіл та, внаслідок знищення звичного середовища проживання, втрати культурної ідентичності горян. Поступове зменшення води у карпатських ріках, які зазнають незворотних змін внаслідок їх фрагментації міні ГЕСами, може призвести до того, що горяни не матимуть можливості займатись традиційним у Карпатах господарюванням: випасом корів, вирощуванням овець та виготовленням молочної й іншої продукції тваринництва. Почнеться відтік сільських мешканців у міста.

IV. Принципи і критерії вибору місць для будівництва МГЕС

В Україні, на відміну від країн Євросоюзу, не проводиться Стратегічна екологічна оцінка (далі СЕО) програмно-стратегічних документів, зокрема з розвитку енергетики, метою якої є запобігти розробці заздалегідь шкідливим для довкілля програмам. Певним запобіжником для реалізації уже конкретних проектів у нашій країні слугують Оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС), однак, як показує практика, вони дуже часто не можуть стати на заваді відверто екологічно небезпечному будівництву. Тому **ще однією ціллю адвокаційної кампанії** протягом 2012-2013 років стало вкрай важливе завдання – розробити та погодити з усіма зацікавленими сторонами критерії виділення територій категорії «no go areas» для мінімального негативного впливу малої гідроенергетики на природу Карпат та мінімізації соціально-економічних наслідків для місцевих громад. Нашою «мішенню» у цьому завданні є обласна влада – голова Закарпатської ОДА та його заступники.

В країнах ЄС Стратегічна екологічна оцінка є одним із інструментів інтеграції принципів сталого розвитку в національну систему планування. Його не слід плутати із іншим схожим інструментом екологічної політики ЄС – оцінкою впливу на навколишнє середовище (ОВНС) запланованих об'єктів будівництва. Хоча обидві процедури досить схожі, вони регулюють різні види діяльності – СЕО застосовується до програм та планів, розроблених владою будь-якого адміністративного рівня, а тому передує ОВНС проектів, за яку несе відповідальність забудовник. Процедура СЕО є обов'язковою для програмно-стратегічних документів, що стосуються певних секторів економіки, в тому числі енергетики.

Вперше у рамках кампанії про це заговорили на семінарі 14-15 травня 2012 року у Відні, організованому офісом Дунайсько-Карпатської програми Всесвітнього фонду природи (WWF-DCP). Учасниками семінару стали представники неурядових природо-

охоронних організацій Австрії, Німеччини, Сербії, Болгарії, Румунії та України.

Представники Форуму екологічного порятунку Закарпаття, взявши напрацювання віденського семінару за основу, розробили проект документу «Екологічні та правові принципи та критерії вибору місць для будівництва МГЕС на гірських річках Карпат» й розпочали фахову дискусію по цьому документу на науково-практичних конференціях та сторінках наукових журналів.

Протягом жовтня 2012 – липня 2013 років положення документу **«Екологічні та правові критерії та принципи вибору місць для будівництва МГЕС на гірських річках Карпат»** обговорювались з усіма зацікавленими сторонами на міжнародних конференціях, семінарах та круглих столах: III Міжнародній науково-практичній конференції «Сталий розвиток Карпат: сучасний стан та стратегія дії (4-5 жовтня 2012, м. Львів), Міжнародній конференції «Цілі збалансованого розвитку для України» (9 червня 2013, м. Київ), регіональному семінарі «Інтеграція екологічної складової при формуванні регіональних стратегій, програм та планів» (28 травня 2013, м. Івано-Франківськ), регіональному

семінарі «Інтеграція екологічної складової при формуванні регіональних стратегій, програм та планів» (5 липня 2013, м. Ужгород), на круглому столі на тему «Мала гідроенергетика Закарпаття: що і як по законам можна, а що – ні» (10 квітня 2013, м. Ужгород), засіданні

Комісії з питань захисту довкілля, медичної екології та екологічної безпеки Громадської Ради при Закарпатській ОДА (12 липня 2013, м. Ужгород).

У січні 2013 року активісти Форуму екологічного порятунку Закарпаття в черговий раз офіційно звернулись до голови і заступників Закарпатської ОДА. з застереженнями щодо невпинного розгортання проектів будівництва МГЕС у Карпатах без здійснення попередньої оцінки можливих завданих збитків довкіллю. Тоді ж керівництву області було надіслано попередній варіант документу «Екологічні та правові критерії та принципи вибору місць для будівництва МГЕС у Карпатах» з проханням уважно віднестись до цього питання (*додаток 5*). Відповіді громадськість не отримала.

До зусиль нашої кампанії долучилась Національна екологічна рада України та Всеукраїнська екологічна ліга: 4-5 липня 2013 року у Закарпатті відбулося виїзне засідання Національної екологічної ради України. У роботі засідання взяли участь зокрема 12 запрошених науковців і експертів з провідних організацій Києва, Львова, Івано-Франківська, до яких приєдналися і вчені та громадські активісти з Ужгорода та інших міст Закарпаття. Головною метою цього заходу став діалог між владою, бізнесом та громадськістю з питань ресурсо- і природокористування з дотриманням принципів збалансованого розвитку.

У перший день була здійснена робоча поїздка за маршрутом Мукачево – с. Богдан (Рахівський р-н) – с. Косівська Поляна (Рахівський р-н) – с. Солотвино (Тячівський р-н) – с. Нижній Бистрий (Хустський р-н) – Ужгород. Науковці і експерти у селі Богдан ознайомились з малими річками Богдан, Щаул та потоком Квасний, на яких розпорядженням голови Рахівської РДА без будь-якого обґрунтування комерційною структурою розпочато детальне планування територій для будівництва міні ГЕС дериваційного типу.

Учасники виїзного засідання Національної екологічної ради України, ознайомившись з особливостями розміщення і харак-

тером гірських річок Богдан і Щаул та потоку Квасний, які на території села Богдан впадають у Білу Тису, прийшли до однозначної думки про категоричну неприпустимість будівництва на них міні ГЕС дериваційного і гребельного типів саме з екологічних, гідрологічних і природоохоронних міркувань. Ці річки, з огляду на екологічну пов'язаність з Карпатським біосферним заповідником та приналежність до іхтіологічного заказника «Біла і Чорна Тиса» захищені Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про тваринний світ» та «Червону книгу України».

Виїзна «команда» Національної екологічної ради України, супроводжувана представниками Форуму екологічного порятунку Закарпаття, АТ «Закарпаттяобленерго» та знімальною групою телестудії «Тиса-1» і телеканалу ZIK, в ході поїздки по Рахівщині зустрічались з громадами сіл Богдан і Косівська Поляна, які передали свої звернення.

Поблизу села Нижній Бистрий на Хустщині представникам Національної екологічної ради України на березі річки Ріки був представлений проект будівництва малої ГЕС (потужністю 2,7 МВт) з максимальним застосуванням природо- і ландшафтноохоронних проектних рішень. У проекті, вдало використано крутий вигин русла річки для з'єднання початку і кінця дуги вигину при-

роднім дериваційним каналом довжиною близько 300 м. Прикметно, що в цьому місці р. Ріка ще у минулому столітті був прокопаний цей дериваційний канал, на кінці якого течія води працювала для сільської лісопилки. Мала ГЕС у с. Нижній

Бистрий працюватиме вже після греблі і турбін Теребля-Рікської

ГЕС, у середній течії р. Ріка. Отже, не створюватиме серйозних екологічних і природоохоронних проблем для рослинного світу та іхтіофауни в долині і руслі р. Ріки.

У ході роботи другого дня виїзного семінару відбувся круглий стіл за участі громадськості, науковців, обласної влади та представників бізнесу. На круглому столі в черговий раз обговорювались проблемні питання розвитку малої гідроенергетики у Закарпатті. Зокрема розглядались та обговорювались принципи та критерії вибору місць для будівництва МГЕС у Карпатах. В результаті цих обговорень був сформований остаточний документ.

Метою цього етапу адвокаційної кампанії було розробити та погодити з усіма зацікавленими сторонами критерії виділення категорії «no go areas» для мінімального негативного впливу малої гідроенергетики на природу Карпат та мінімізації соціально-економічних наслідків для місцевих громад

Остаточний варіант документу **«Екологічні та правові критерії та принципи вибору місць для будівництва МГЕС у Карпатах»** був розісланий у всі райдержадміністрації області, у державні природоохоронні та управлінські структури, а також у відповідні управління Закарпатської ОДА (додаток 6). На сьогодні отримані позитивні і схвальні листи-відповіді на цей документ громадськості від голів РДА Рахівського, Тячівського та Великоберезнянського районів області, а також від управління архітектури та містобудування Закарпатської ОДА.

Український офіс Дунайсько-Карпатської програми Всесвітнього фонду природи (WWF-DCP) влітку 2013 року продовжив свою роботу з визначення річок у Карпатському регіоні, які складають території “no go areas”, тобто ті, де будівництво МГЕС неприпустиме. Восени 2013 року фахівці Форуму екологічного порятунку Закарпаття приєдналось до цієї роботи. На основі критеріїв, описаних у документі «Екологічні та правові критерії та принципи вибору місць для будівництва МГЕС на гірських річках Карпат»,

розпочато виділення територій “no go areas” у Закарпатті. Застосовуючи GIS-технології, інформація вноситься на електронну мапу.

Готова мапа територій “no go areas” у Карпатському регіоні України буде представлена регіональним владам чотирьох карпатських областей.

Інструменти адвокації, які були застосовані:

- ✘ круглі столи та семінари, як спосіб діалогу з усіма зацікавленими сторонами;
- ✘ конференції та публікації у фахових виданнях, як спосіб активізації обговорення у фахових колах;
- ✘ фахові консультації;
- ✘ розробка аналітичних документів для органів влади та їх лобювання;
- ✘ інформаційна кампанія.

Досягнутий результат:

✘ Розроблений та розповсюджений документ «Принципи та Критерії вибору місць для будівництва МГЕС на гірських річках Карпат» був обговорений на п'ятьох публічних заходах – круглих столах, конференціях та семінарах, опублікований у пресі та на веб-сторінках, розісланий до усіх районних державних адміністрацій, Закарпатської ОДА та профільних структур: Держдепартаменту охорони навколишнього природного середовища Закарпатської ОДА, Деререкоінспекції у Закарпатській області, БУ-ВРУ р. Тиса.

✘ Розпочато роботу над створенням електронних карт із застосуванням GIS-технологій з позначенням місць на гірських річках Карпатського регіону України, де будівництво МГЕС повинно бути заборонено.

V. Сила і воля місцевих громад гірських територій

Чергова активність кампанії «СТОП масовому будівництву міні ГЕС у верхів'ї річок Карпат!» розпочалась у квітні 2013 року. Не дивлячись на те, що громадські активісти від Форуму екологічного порятунку Закарпаття виграли суд проти Закарпатської обласної ради щодо будівництва 360 МГЕС на гірських річках Карпат, деякі районні ради продовжили приймати рішення про розробку детальних планів територій у межах тих чи інших населених пунктів під будівництво МГЕС.

Так рішенням Великоберезнянської районної ради XIII сесії VI скликання від 25 вересня 2012 року затверджено розроблення детального плану території під будівництво та обслуговування гідроелектростанцій за межами населеного пункту Черногоської сільської ради.

Рішенням Рахівської райради № 182 від 16.03.2013 та розпорядженням голови Рахівської РДА № 99 від 15 квітня 2013 вже було визначено 12 місць під будівництво 12 МГЕС з однією різницею: у 2012 році претендентами на вкладення інвестицій були 5 фірм: ПП «Комерцконсалт», ТОВ «Чорна Тиса Гідро Енерго», ТОВ «Тиса Гідро Енерго», ТОВ «Біла Тиса Гідро Енерго», ТОВ «Шопурка Гідро Енерго». Станом на 2013 рік лише ПП «Комерцконсалт» фігурує у розпорядженні голови Рахівської РДА щодо планування МГЕС.

Після перемоги у суді й скасування рішення Закарпатської облради про будівництво 360 МГЕС на гірських річках області, основний центр тяжіння кампанії перенісся на місцеві громади. Адже саме там можливо було задіяти передбачений законодавством України демократичний механізм участі громад у прийнятті владних рішень, які стосуються безпосередньо їхніх інтересів. Так, згідно із Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності», усі проекти будівництва МГЕС повинні проходити про-

цедуру громадських слухань. Від рішення місцевих громад залежало, чи будуть будуватись ті чи інші МГЕС.

Резонансна судова справа «громадськість проти Закарпатської облради» вселила в представниках місцевих громад віру в свої сили. Тож саме у цей час до активістів Форуму екологічного порятунку Закарпаття звернулися мешканці с. Черногорова Великобезнянського району – біля їхнього села на річках Лютянка та Бистриця планували побудувати 2 МГЕС. Фірмою-забудовником виступало ПП «Комерцконсалт». Селяни, знаючи з преси про небезпеки МГЕС для природи та самих громад, запросили природоохоронців до участі в громадських слуханнях.

День та час громадських слухань сільським головою та керівництвом ПП «Комерцконсалт» переносились тричі. Бізнесмени у «зв'язці» з місцевою владою сподівались, що на громадські слухання прийде якнайменше людей – переважно «свої», бо інші будуть непоінформовані. 4 квітня, коли мешканці села черговий раз зібралися біля сільського клубу, сільський голова знову об'явив, що захід переноситься на невизначений термін. Селяни почали помітно нервувати, адже їм морочили голову вже не вперше. Журналістка газети «Старий замок» Лариса Романюк, яка приїхала з активістами Форуму екологічного порятунку Закарпаття, здійснювала фотозйомку. Раптом, представник ПП «Комерцконсалт», який сидів в автомобілі, різко вийшов і підійшов до журналістки, намагаючись вихопити фотоапарат. Побачивши це, розлючена громада, оточила бізнесмена й вимусила його сісти в авто та поїхати з села. Після цього громада села створила ініціативну групу й сама ініціювала проведення громадських слухань. Так відбулись перші в історії Закарпаття громадські слухання з питань будівництва МГЕС, у яких брала участь уся громада. Не дивлячись на тиск та залякування з боку районної та

місцевої влади, мешканці села одноголосно проголосували проти будівництва 2-х МГЕС.

До публічних громадських слухань у с. Черногорова, в інших громадах: сіл Білін, Ділове, Видричка Рахівського району, сіл Красна, Руська Мокра, Тарасівка, Лопухово Тячівського району, с. Тур'я Поляна Перечинського району – в трьох з яких МГЕС уже побудовано – громадські слухання проводились у «режимі таємності». Окремі працівники виконкомів сільських рад та сільські голови не тільки не поширювали інформацію про проведення громадських слухань серед мешканців сіл та не розвішували по селу оголошень, але й зривали й знищували оголошення, вивішені сільськими активістами. Інформація друкувалась лише в районних газетах, які селяни, переважно, не читають. Таким чином, у кожному з випадків на громадських слуханнях були присутніми лише 30-40 осіб, наближених до сільського голови. Вони й приймали рішення, потрібне бізнесменам та владі.

З огляду на цю обставину, метою адвокаційної кампанії на цьому етапі було забезпечити участь мешканців села у процесі прийняття рішення, яке впливатиме на середовище їхнього існування та на їхній добробут. Громади були нашою «мішенню» та нашою «цільовою групою».

Інформація у пресі сколихнула гірські громади Закарпаття. До активістів кампанії «СТОП масовому будівництву міні ГЕС у верхів'ї гірських річок Карпат!» почали звертатись представники ініціативних груп інших сіл, де планувалось будівництво МГЕС. Так у травні 2013 звернулись мешканці с. Богдан Рахівського району, а червні 2013 року – с. Тур'я-Поляна Перечинського району. Усі звернення містили прохання допомогти не допустити будівництво МГЕС на річках і потоках поблизу їхніх населених пунктів та взяти участь у громадських слуханнях з питань розгляду проектної документації щодо розміщення таких МГЕС у якості експертів.

Річка Богдан у с. Богдан Рахівського р-ну

Як це стало традицією, у с. Богдан сільська влада активно протидіяла місцевим активістам у поширенні інформації про громадські слухання, а коли у призначений час у сільському клубі зібралось 200 осіб, сільських голова перешкоджав виступам запрошених експертів, відби-

раючи мікрофон. Як тільки громада, дискутуючи проблему протягом 3-х годин, висловила протидію будівництва 3-х МГЕС на потоках Богдан, Щаул та Квасний, сільський голова закрити слухання без голосування. Прохання ініціативної групи села провести повторні громадські слухання сільським головою було відхилено, тому громада 14 липня провела загальні збори села, на яких були присутні близько 400 селян, представники виконкому сільської ради, депутати села, представники Рахівської РДА, ПП «Комерцконсалт», експерти Форуму екологічного порятунку Закарпаття. Проти будівництва 3-х МГЕС громада села Богдан Рахівського району проголосувала одногolosно.

Мешканці села Тур'я-Поляна Перечинського району, поблизу

Річка Шипот у заповідній частині Шипітського лісництва ДП «Перечинське ЛГ»

якого вже діє одна з трьох новітніх МГЕС Закарпаття, на зборах 16 червня та 3 листопада виступили проти будівництва другої МГЕС. ПП «Комерцконсалт» планує будувати ще одну МГЕС на р. Шипот, вище вже збудованої і діючої. При цьому жодна з відповідальних

державних структур області, окрім Головного державного управління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства в Закарпатській області, не зауважує, що саме у верхній течії р. Шипот межує із заказником загальнодержавного значення «Соколові скелі», а також через притоку п. Воєводин ця річка екологічно пов'язана з гідрологічною пам'яткою природи місцевого значення «Водоспад «Воєводин». Цей чудовий водоспад, висота головного каскаду якого сягає 5-6 м, рідкісна пам'ятка природи і знаходиться всього за 12 км від с. Тур'я Поляна.

Названі об'єкти природно-заповідного фонду, внаслідок зміни гідрологічного режиму річки, можуть істотно постраждати. А саме тут заповідається видра європейська – червонокнижний вид, який зустрічається тільки у чистих річках. Саме у р. Шипот разом з притоками водиться ще один червонокнижний вид хребетних тварин – харіус європейський. З гірськими річками і потоками трофічно пов'язаний ще один червонокнижний та ендемічний вид Карпат – саламандра плямиста. У чистій та проточній воді вона також розмножується. Зміна «гірського» характеру річки на «рівнинний», поступово витіснить цю тварину з природних для неї місць існування.

Сьогодні місцева влада с. Тур'я-Поляна не наважується провести публічні громадські слухання стосовно проекту будівництва другої МГЕС, хоча такий проект вже розроблено давно. Протистояння «влада+бізнес проти волі громади» продовжується. Активісти села утворили ініціативну групу й назначили дату проведення таких слухань на 1 грудня 2013 року. На громадські слухання запрошені також представники Форуму екологічного порятунку Закарпаття. Мешканці Тур'я-Поляни сподіваються, що рішення громадських слухань, не дивлячись на тиск і залякування селян з боку районної та сільської влади, вирішить їхню проблему.

Протягом усього етапу кампанії наші опоненти проводили свою контркампанію. Передусім ПП «Комерцконсалт» влаштувало безплатні промоційні екскурсії для мешканців с. Богдан на Тур'яполянську МГЕС, готуючи для показу ззовні привабливу будівлю власне гідроелектростанції, де знаходиться турбіна. Також ретельно чистили річку від опалого листя, яке невзможі знести річкова вода, бо її рівень сильно впав, а течія – сповільнилась. Місцеві мешканці розповідають, що під час таких екскурсій та перевірок у руслі завбачливо піднімається рівень води, і неодмінно падає, коли люди від'їздять.

Напередодні загальних зборів у с. Богдан Рахівського району з приводу будівництва МГЕС така промоційна акція була зірвана мешканцями Тур'ї Поляни. Вони зустріли автобуси з богданцями й розповіли правду про їхню МГЕС.

Для окремих журналістів провладних газет та обласного телебачення «Тиса-1» було організовано тур по МГЕСах в Італії. Представники фірм-забудовників МГЕС у Закарпатті показували журналістам, як працюють МГЕСи у Південному Тиролі. Завданням журналістів по приїзді, імовірно, було писати про некомпетентність вітчизняних екологів та природоохоронців – бо ж в Італії все чудово працює. А також – зводити справу, певними натяками, або до (1) «безглузлого» характеру адвокаційної діяльності природоохоронної громадськості (нібито, факти впливу МГЕС на довкілля є «антинауковими страшилками» для горян); або до (2) політичних «розбірок» між обласною владою та її політичними опонентами.

Ще опоненти природоохоронної громадськості організовували «дискусії» на обласному каналі ТБ «Тиса-1» щодо питання розвитку альтернативних джерел енергії у краї. В цих «дискусіях» завжди брали участь лише односторонні – представники влади та бізнесу, і ніколи власне їхні опоненти – фахівці-екологи, іхтіоло-

ги, представники Форуму екологічного порятунку Закарпаття. Ці публічні «дискусії» однодумців зводились до просування думки, що розвивати альтернативні джерела енергії в області необхідно, а громадськість цьому заважає. Таким чином ***робились спроби зміщувати акценти з питань недотримання природоохоронного, містобудівного та іншого законодавства вже при виборі місць для будівництва МГЕС у Карпатах (проти чого і протестують фахівці, громади та природоохоронна громадськість), на питання необхідності й актуальності розвитку альтернативної енергетики у Закарпатті, яке громадськість ніколи не заперечувалося.***

У відповідь на провокаційні дії опонентів, громадськість кожного разу публікувала лише чіткі факти згубного впливу тієї чи іншої МГЕС на природу та громаду, оперуючи достовірними даними, які ніхто не міг і, навіть, не намагався спростувати. Також кожного разу активісти Форуму екологічного порятунку Закарпаття публічно заявляли про свою позицію у ситуації з будівництвом МГЕС у Карпатах: ми не є категоричними противниками розвитку малої гідроенергетики у краї. Однак ми вимагаємо дотримання чинного законодавства на усіх етапах будівництва МГЕС – починаючи з вибору місць під будівництво, дотримання природоохоронної складової під час розробки проектної документації, проведення публічних, а не кулуарних, громадських слухань та врахування інтересів громад, дотримання проектів будівництва під час самого будівництва та дотримання пакету погоджених з громадою соціальних зобов'язань перед місцевими громадами.

У поширенні інформації серед громад про наслідки діяльності МГЕС у Закарпатті громадськість використовувала інформаційні листки, в яких чітко й лаконічно були сформульовані ключові повідомлення – саме те, що повинні були почути громади у гір-

ських районах Карпат. Також ефективно використовували соціальні мережі, в яких постійно спілкується сільська молодь. Соціальні мережі виявились ефективним засобом поширення інформації.

Так розгортався другий виток напруженої кампанії «СТОП масовому будівництву міні ГЕС у верхів'ї гірських річок Карпат!» протягом 2013 року. Паралельно продовжувалась робота з погодження принципів і критерії вибору місць для будівництва МГЕС у Карпатах.

Інструменти адвокації, які були застосовані:

- ✘ демократичні процедури прийняття рішень за участі громадськості – громадські слухання та загальні збори села;
- ✘ консультації та інформування місцевих громад через інформаційні листки;
- ✘ інформаційна кампанія через ЗМІ та соціальні мережі.

Досягнутий результат:

✘ На громадських слуханнях у с. Черногорова Великоберезнянського району громада одногolosно проголосувала проти будівництва 2-х МГЕС на р. Лютянка та р. Бистриця. На загальних зборах с. Богдан Рахівського району громада одногolosно проголосувала проти будівництва 3-х МГЕС на р. Богдан, р. Щаул та потоці Квасний. На загальних зборах села громада Тур'ї-Поляни Перечинського району одногolosно проголосувала проти будівництва другої черги МГЕС вище вже існуючої на р. Шипот. Громада села готується до проведення громадських слухань з цього ж приводу з власної ініціативи 1 грудня 2013 року.

✘ Не дивлячись на погрози та тиск, який чинився на активістів сільських громад (постійні перевірки та тиск обласної податкової інспекції для приватних підприємців, «профілактичні» бесіди та погрози звільнення для працівників бюджетної сфери) у

Чорноголовій, Богдані та Тур'я-Полянці, громади відстояли свою позицію. Таким чином було підвищено самооцінку місцевих громад – усвідомлення того, що вони самі можуть брати участь у прийнятті рішень, які стосуються їхнього життя і добробуту. Інформація про успіхи однієї громади надихала інші. Таким чином сила громад зростала.

✘ Представники Форуму екологічного порятунку Закарпаття презентують досвід адвокаційної кампанії **«СТОП масовому будівництву міні ГЕС у верхів'ї гірських річок Карпат!»** на Всеукраїнській конференції **“Кампанії адвокати для вирішення місцевих проблем: підходи, практика, перспективи”**, яка відбудеться 28-30 листопада 2013 року в м. Одесі.

ПІСЛЯСЛОВО

За оцінками окремих журналістів та експертів з питань розвитку громадянського суспільства в нашій країні, в жодній іншій області Карпатського регіону України екологічна та природоохоронна громадськість – у питанні протидії планування і масового та хаотичного будівництва МГЕС на малих гірських річках з порушенням чинного законодавства – так згуртовано, цілеспрямовано, системно, результативно та з підтримкою місцевих громад, не діяла.

Щоправда, в інших областях Карпатського регіону кількість запланованих МГЕС була значно меншою, ніж у Закарпатті. Та й регіональна влада у цих областях йшла на конструктивний діалог із громадськістю. Так був проголошений мораторій на будівництво МГЕС до вивчення можливих негативних впливів на природу, довкілля та місцеві громади (Львівська та Івано-Франківська області) та була створена Координаційна рада з питань будівництва малої гідроенергетики та протипаводкового захисту при ОДА, членами якої є представники влади, бізнесу і громадськості, делеговані місцевими громадами гірських сіл області та громадськими організаціями (Івано-Франківська область).

Кампанія «СТОП масовому будівництву міні ГЕС у верхів'ї гірських річок Карпат!» у Закарпатті триває вже 2-й рік. Вона досягла певних результатів. На сьогодні фірмам-забудовникам МГЕС на гірських річках та потоках вже не так легко отримати схвальне рішення місцевої громади через громадські слухання на будівництво чергового об'єкту. Поінформовані про негативні екологічні та соціальні наслідки вже діючих МГЕС, місцеві громади насторожено відносяться до таких проектів. Громади вимагають проведення попередніх екологічних досліджень, а також вико-

нання пакету соціальних зобов'язань. До цього фірми-забудовники, поки-що, не готові.

Не дивлячись на резонанс проблеми в суспільстві, проблема непрозорості та непоінформованості мешканців сіл при організації проведення громадських слухань місцевою владою, існує і досі. Також ще не досягнуто головного завдання кампанії – прийняття та дотримання положень документу «Екологічні та правові принципи та критерії вибору місць для будівництва МГЕС на гірських річках Карпат» на обласному рівні. Цей документ регулює питання врахування екологічних та соціальних чинників у сфері розвитку малої гідроенергетики і повинен стати ключовим документом при виготовленні містобудівної документації у кожному випадку. Тож кампанія триває далі...

Представники Форуму екологічного порятунку Закарпаття висловлюють щиру подяку за моральну, дружню та фахову підтримку у кампанії «СТОП масовому будівництву міні ГЕС у верхів'ї річок Карпат!» українському офісу Дунайсько-Карпатської програми Всесвітнього фонду природи (DCP-WWF), Національному екологічному центру України (НЕЦУ), Всеукраїнській екологічній лізі (ВЕЛ) та мережевим організаціям й коаліційним об'єднанням – Українській річковій мережі (УРМ) та Національній екологічній раді України (НЕРУ).

ДОДАТКИ

Додаток 1. Резолюція-360

Додаток 2. Висновки громадської експертизи Програми комплексного використання водних ресурсів Закарпатської області та Локальний й обласної схем розташування малих гідроелектростанцій (витяги)

Додаток 3. Рішення Комітету з питань екологічної політики, природо-користування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи ВРУ щодо проблем будівництва малих ГЕС у гірській місцевості

Додаток 4. Ухвала Закарпатського окружного суду від 30 липня 2012 року.

Додаток 4. Звернення до Ледиди

Додаток 6. Екологічні та правові принципи та критерії вибору місць для будівництва МГЕС у Карпатах

Резолюція

круглого столу представників громадськості, експертів та журналістів Закарпаття по обговоренню проблеми будівництва малих і міні-ГЕС у Карпатах та зокрема у Закарпатській області

*м. Ужгород
14 березня 2012 року*

Круглий стіл відбувся в рамках всеукраїнської громадської акції, яка одночасно проходила в багатьох містах Західної України, а також у м. Києві.

Тематика всеукраїнської громадської акції обумовлена глибокою стурбованістю широких кіл небайдужих і суспільно активних українців непередуманими і масштабними планами і програмами будівництва близько 550 малих та міні-ГЕС у Карпатах, які, на жаль, почали втілюватись у реальні будови.

При цьому, найбільше із запланованих малих і міні-ГЕС – 330 – припадає на територію Закарпаття. Отже, стартовою площадкою для цього сумнівного «рекорду» стала Закарпатська обласна рада, яка прийняла більше року тому у лютому 2011 року відповідне рішення і програму, а уже через 8 місяців у листопаді 2011 року затвердила схему розташування малих і міні-ГЕС на сотнях малих гірських річок і потічків, даючи новий старт їх знищенню.

Саме тому, цілком визнаючи оцінки багатьох відомих екологів і експертів про появу «екологічної загрози №1 для Українських Карпат та України загалом», в Ужгороді на круглий стіл зібрались представники багатьох відомих екологічних та інших громадських організацій, члени Громадської ради при Закарпатській ОДА та Громадських рад при Державній екологічній інспекції в Закарпатській області та при Управлінні охорони навколишнього середовища, представники проєктантів та забудовників малих та міні-ГЕС, учасники Регіональної мережі неурядових організацій «Закарпаття – третє тисячоліття» та Закарпатського клубу інтелектуалів «Срібна Земля», журналісти багатьох регіональних медіа.

В результаті обговорень і дискусій учасники круглого столу **констатують:**

а. Основні рішення по т.зв. «Проєкту – 330» Закарпатської обласної ради, зокрема від 25.02.2011р., №161 «Про Програму комплексного використання водних ресурсів Закарпатської області» та від 04.11.2011р., №310 «Про затвердження Схеми розташування малих ГЕС на території Закарпатської області» є вкрай непередуманими, прийнятими непрозоро, без масштабних оцінок впливу на природне середовище, без будь-якого обговорення з екологічною громадськістю та експертами і фахівцями. Це неприпустимо для органу самоврядування, покликаного представляти спільні інтереси громад регіону.

б. Вказані рішення Закарпатської обласної ради та наступна за ними діяльність ТОВ «Агенство із залучення інвестицій та господарського розвитку територій Закарпатської області» з виключними повноваженнями по «Проєкту – 330» при їх реалізації – за наслідками згубного впливу на природу, мікроклімат, здоров'я людей, екологію і ресурсний та туристичний і економічний потенціал – прогнозовано могли би спричинити довготривалий і незворотній ефект техногенної екологічної катастрофи для Закарпаття. Сумнівною є економічна вигода «Проєкту – 330» з огляду на масштабні природні втрати і екологічні загрози.

Громадськість Закарпаття, сподіваємось, і громади краю, категорично незгодні із таким сценарієм майбутнього краю.

в. Вказані прийняті рішення обласної ради за характером є стратегічними, однак, вони не відповідають, більше того – суперечать затвердженій Регіональній стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року, що також є неприпустимим.

г. Згадані рішення обласної ради і надані нею монополні і широкі повноваження одному підприємству по «Проекту – 330» створюють певний дефіцит повноважень навіть для профільних структур органів державного управління і контролю, формують умови для прихованих лобізму і корупції, не сприяють проведенню незалежних експертиз з природоохоронних і екологічних питань, породжують формалізм при організації т.зв. «громадських обговорень» в громадах, і радах, на територіях яких планують зводити міні-ГЕС.

д. При реалізації прийнятих рішень обласної ради і масштабного «Проекту – 330» навіть за попередніми оцінками можлива значна шкода природі Закарпаття – зникнення цінних порід риб, порушення гідрологічних режимів малих рік і потічків, різке зменшення всіх видів фауни, спотворення гірських ландшафтів «трубними» і греблевими будовами та водосховищами у верхів'ї, активізація негативних геологічних процесів – зсувів, а також природі всієї Східної Європи, оскільки масштаб проекту змінить гідрологічний характер Тиси – основної притоки Дунаю. Суттєве зниження якості води та ін. набагато перевищує будь-які «економічні» вигоди від цього проекту. Тим більше, що прибутки осідатимуть переважно у приватних кишенях. Тим часом Україна виробляє надлишки електроенергії, яку експортує за кордон.

ж. «Проект – 330» знаходиться у гострому протиріччі з Карпатською конвенцією «Про охорону і сталий розвиток Карпат», а також із Законами України «Про природно-заповідний фонд», «Про тваринний світ», «Про Червону книгу України».

Враховуючи вищенаведене, учасники круглого столу **вирішили:**

1. Рекомендувати Закарпатській обласній раді на найближчій сесії переглянути основні рішення по «Проекту – 330»: від 25.02.2011р., №161 «Про Програму комплексного використання водних ресурсів Закарпатської області» та від 04.11.2011р. «Про затвердження схеми розташування малих ГЕС на території Закарпатської області» як такі, що гостро суперечать інтересам громад Закарпаття внаслідок створення реальних загроз наймасштабнішого нищення природи і екологічної катастрофи в історії краю, та прийняті без належного обговорення з громадськістю.
2. Звернутись до Громадської ради при Закарпатській ОДА, Громадських рад при Державній екологічній інспекції в Закарпатській області та при управлінні охорони навколишнього природного середовища у Закарпатській області, до науковців УжНУ, до всіх екологічних громадських організацій і фондів Закарпаття провести комплексну і незалежну громадську експертизу рішень, управлінських документів та аналіз ситуації, яка утворилась в області внаслідок реалізації програм будівництва малих і міні-ГЕС з оцінкою як уже нанесеної, так і прогнозованої шкоди навколишньому природному середовищу.
3. Рекомендувати Закарпатській обласній раді на найближчій сесії переглянути процедуру прийняття щорічної програми природоохоронних заходів та Положення про обласний фонд охорони навколишнього природного середовища, а також відмінити рішення №423 від 2 березня 2012 року про програму реалізації природоохоронних заходів на 2012 рік. Натомість розробити і прийняти нову програму із залученням громадськості.
4. Рекомендувати місцевим радам до завершення всіх громадських, державних і міжнародних експертиз утриматись від погоджень та громадських обговорень

проектів і планів будівництва на територіях своїх населених пунктів чи поза їх межами малих і міні-ГЕС.

5. Сьогоднішній круглий стіл громадськості краю вважати за установче зібрання по утворенню неформального, постійно діючого об'єднання неурядових організацій, науковців та експертів краю – **Форуму екологічного порятунку Закарпаття**.
6. Звернутись до голови Закарпатської ОДА Ледиди О.О. з проханням невідкладно розглянути на спеціальній колегії ОДА весь комплекс проблем, із залученням представників Форуму екологічного порятунку Закарпаття та експертів Громадських рад, пов'язаних з реалізацією «Проекту – 330» щодо будівництва малих і міні-ГЕС на території Закарпатської області з урахуванням результатів намічених громадських експертиз, а також – прийняти розпорядження щодо призупинення видачі всіх дозволів, пов'язаних з будівництвом малих і міні-ГЕС до завершення всіх обговорень і експертиз та перегляду чи прийняття нових рішень.
7. Звернутись до зацікавлених і фахових міжнародних європейських організацій та інституцій, Ради Європи та ЄС, пов'язаних з розробленням та просуванням різних міжнародно-правових ініціатив і документів (Дунайська стратегія, Рамкова конвенція «Про охорону та сталий розвиток Карпат», Рамсарська конвенція про охорону природних водних об'єктів, Конвенція про захист річки Дунай та ін.) з проханням утворити міжнародну екологічну Комісію відповідно до міжнародних правових документів з метою вивчення та оцінки впливу на природне середовище і басейн р.Тиси та р.Дунаю «Проекту – 330» щодо масштабного будівництва на південних схилах Карпат малих і міні-ГЕС.
8. Утвореному Форуму екологічного порятунку Закарпаття залишити за собою право за результатами і наслідками реагування на громадське обговорення та громадські експертизи проблем і екологічних загроз щодо масштабного будівництва малих і міні-ГЕС у Закарпатті звернутись до Верховної Ради України з ініціюванням дострокового припинення повноважень Закарпатської обласної ради внаслідок неодноразового порушення законів і Конституції України щодо захисту і представлення спільних інтересів територіальних громад області у сфері екології і охорони навколишнього природного середовища.
9. Підтримати резолюції і звернення круглих столів громадськості щодо проблеми будівництва малих і міні-ГЕС, що відбулись в інших містах України.

Резолюцію опублікувати у ЗМІ та надіслати:

- Президенту України Януковичу В. Ф.
- Голові Верховної Ради України Литвину В. М. та профільному Комітету ВРУ
- Прем'єр-міністру України Азарову М. Я.
- Міністру навколишнього природного середовища Злочевському М. В.
- Міністру регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства Близнюку А. М.
- Міністру енергетики та вугільної промисловості Бойко Ю. А.
- Голові Закарпатської ОДА Ледиді О. О.
- Голові Закарпатської обласної ради Балозі І. І.
- Керівнику Дунайсько-Карпатської програми Світового Фонду природи А. Бекманну
- Виконавчому секретарю постійного секретаріату з питань захисту Дунаю Ф. Веллеру

ВИСНОВКИ

ГРОМАДСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

ПРОГРАМИ КОМПЛЕКСНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ (рішення сесії облради від 25.02.2011р. №161)

та

ЛОКАЛЬНИХ Й ОБЛАСНОЇ СХЕМ РОЗТАШУВАННЯ МАЛИХ ГІДРОЕЛЕКТРОСТАНЦІЙ (рішення сесії облради від 04.11.2011 № 310)

*Комісія з питань захисту довкілля,
медичної екології та екологічної безпеки
Громадської Ради при Закарпатській ОДА*

*Лобко В. Ю., голова Комісії
Станкевич О. І., к.б.н., секретар Комісії*

*Комісія з реалізації планів соціально-економічного
розвитку області, раціонального використання ресурсів
та поліпшення рівня інвестиційної привабливості регіону*

*Лукша О.В., голова Комісії
Дербаль Ю.Ю., заступник голови Комісії
Вишняк А.М., секретар Комісії
члени Комісії: Волошин В.М., Гавриш М.К.,
Шандор Ф.Ф, Сірмаї Е.І., Романюк І.І., Шевчук В.А.,*

*а також Феськов В.Г. (Комісія сприяння захисту прав
і свобод громадян, правової експертизи та боротьби з корупцією)*

(подані лише власне висновки та список експертів і наукових установ, залучених до підготовки громадської експертизи)

З повним текстом документу можна ознайомитись на
<http://zakgromrada.org.ua/materials.htm>
<http://www.ekospha.org/Dokumenti/dokumenty.html>

ВИСНОВКИ

1. Розвиток малої гідроенергетики **не є пріоритетом** державної електроенергетичної політики на сьогодні. Сумарно у всьому світі мала гідроенергетика генерує мізерну кількість електроенергії (1,2 % від усієї виробленої), попит на яку зростає щороку. Україна забезпечена електроенергією від традиційних джерел енергії і є одним з основних експортерів електроенергії в світі.
2. Останнім часом **мала гідроенергетика** у світі **не розглядається** у якості відновлювальних джерел енергії, як **енергія вітру, сонця та біомаси**.
3. Стратегічно значущим потенціалом для ефективності державної енергетичної політики є напрямок **енергозбереження**, що дозволить скоротити енергоспоживання в країні у 2-6 разів. Це зменшить потреби у нарощуванні виробництва електроенергії в країні та зменшить негативний вплив цієї галузі на довкілля.
4. Закарпатська область **не має проблем з електроенергозабезпеченням**, оскільки, на фоні відсутності великої промисловості та невеликої людності (лише 1244,8 населення) **споживає лише 1 %** від загальної виробленої кількості електроенергії в країні. Україна щороку експортує у 2-3 рази більше електроенергії.
5. На сьогодні **власне виробництво електроенергії** в області малими ГЕС **складає 8 %**, як це є у **Швейцарії (8,3 %)** та **Австрії (10 %)**.
6. Вагомий **потенціал для збільшення виробництва** електроенергії у Закарпатті є (1) у **збільшенні потужності вже існуючих** Теребле-Ріцькій МГЕС, Оноківській та Ужгородській МГЕС, а також у (2) **відновленні колись існуючих міні ГЕС** (Усть-Чорнянська, Углянська, Діловська, Тур'я-Реметська, Кирицьківська, Ставнянська).
7. Ще одним напрямком енергоефективності та **скорочення споживання імпортованих енергетичних вуглеводнів** є **енергозбереження**.
8. Програма комплексного використання водних ресурсів Закарпаття та Схема розташування малих гідроелектростанцій на території Закарпатської області **суперечать положенням дев'яти нормативно-правових актів** України.
9. В основі Програми та Схеми лежать **приватні гідроенергетичні інтереси** конкретних інвесторів, а **не принцип охорони довкілля**, як це вимагає українське законодавство та європейські еколого-правові стандарти (зокрема Дунайська Стратегія та Водна Рамкова Директива ЄС 2000/60/ЄС, на вимогу якої були розроблені Національний план управління басейном річки Тиса та Інтегрований план управління річки Тиса) та **безпосередньо зачіпають інтереси країн басейну Тиси**.
10. До розробки цієї Програми та Схеми **не були залучені фахівці-екологи**, як не було залучено і профільне Управління охорони навколишнього природного середовища у Закарпатській області, що **ставить під сумнів відповідність сьогоднішньому та професійність розробки цих документів**.
11. Державне агентство водних ресурсів України повідомляє, що за результатами **наукової оцінки** можливостей розміщення малих ГЕС у басейнах річок **усього**

регіону Карпат у контексті реалізації Державних програм протипаводкових заходів **визначено лише 45 потенційних місць** їх встановлення.

12. Рішення № 310 від 04.11.2011 року «Про затвердження локальних та обласної схем розташування малих гідроелектростанцій» взагалі **не має право на існування**, оскільки, маючи його, Закарпатська обласна рада перевищила свої повноваження.
13. Масштабне будівництва міні ГЕС дериваційного та при гребельного типу у верхів'ї гірських річок **призведе повної зміни гідрологічного режиму** та, за рахунок акумулятивного ефекту, викличе значне „**вибухове**” **погіршення стану водних екосистем** та якості води в усіх річкових басейнах регіону, і може призвести до **регіональної екологічної катастрофи**.
14. Мережа МГЕС у верхів'ї річок Карпат **є потенційним фактором повного знищення** унікальної місцевої гідрофауни та наземної прирусової флори, частина з якої вже сьогодні, через загрозу зникнення, має охоронний статус. Під загрозою повного зникнення опиниться цілий ряд водних, прирусових та болотних біотопів, які сьогодні є об'єктами європейської мережі природних об'єктів Natura 2000.
15. **Небезпека пригребельних МГЕС полягає** у: 1) зникненні середовища існування для багатьох киснелюбних водних комах та риб (швидкоплинної, неглибокої, насиченої киснем річки з кам'яним дном); 2) знищення умов для відтворення потомства водних комах, лососевих риб та деяких земноводних (личинки киснелюбних водних комах та саламандри, а також ікра форелі та харіуса дуже чутливі до глибин, температури та забруднення води, вимагають донного субстрату для прикріплення); 3) зникнення кормової бази для багатьох видів риб (личинки веснянок, одноденок та струмковиків є кормом для багатьох видів риби).
16. **Дериваційні МГЕС є небезпечними** через скорочення природного стоку води у річках, що може призвести до 1) цілковитого обміління річки та зникнення води протягом сотень метрів, що призведе до деградації прирусових наземних екосистем з цінними та особливо вразливими видами рослин; 2) зниження ґрунтових вод та зникнення води у сільських колодязях, що також призведе до деградації зволених наземних екосистем у заплавах та долинах річок; 3) зменшення кисню у воді через перегрів обмілілої річки влітку, що призведе до зникнення киснечутливих видів риб та водних комах.
17. Кілометри іржавих труб, які супроводжуватимуть дериваційні МГЕСи (на сьогодні винятком є лише Тур'я-Полянська МГЕС, труби якої закопані під землю. При цьому була зруйнована уся річкова долина й рослинні угруповання, які там росли) у Карпатах, відлякуватимуть туристів. Це призведе **до падіння доходів місцевого населення**, яке сьогодні виживає переважно за рахунок розвитку сільського туризму.
18. «Зелений тариф» та дотування МГЕС державою до 2030 року поступово **призведе до підвищення ціни на електроенергію для споживачів** – і населення, і промисловості, і сільського господарства.
19. У підвищенні **зайнятості населення та збору податків** до місцевих бюджетів МГЕС відіграватимуть **мізерну роль** – на кожній МГЕС буде працевлаштовано 4 особи.

20. **Громадські обговорення**, які місцева влада організовує перед початком будівництва МГЕС, **проходять не публічно й не прозоро**. Мало хто з місцевого населення має інформацію про ці громадські обговорення і є присутнім на них.
21. **Втрати, які завдасть мережа МГЕС природі краю, є значно вищими порівняно з соціально-економічною вигодою від розвитку малої гідроенергетики.**
22. **Комісія ставить під сумнів професійність членів робочої групи, яка розробляла Програму комплексного використання водних ресурсів у Закарпатській області, а також Схему розташування малих гідроелектростанцій на території Закарпатської області.**

Перелік

установ, організацій та громадських експертів, додатково залучених до громадської експертизи стану реалізації Програми комплексного використання водних ресурсів Закарпатської області

1. Західно-український науковий центр НАН України (м. Львів).
2. Інститут екології Карпат НАН України (м. Львів).
3. Інститут регіональних досліджень НАН України (м. Львів).
4. Український інститут екології людини (м. Київ).
5. РМЕО «ЕКОСФЕРА» (м. Ужгород) – гром. експерт, *к.б.н. Станкевич О.І.*
6. Міжнародний інститут людини і глобалістики «Ноосфера» (м. Ужгород) – гром. експерт, *к.ф.-м.н. Лукша О.В.*
7. НПП «Ужанський» (м. Ужгород) – гром. експерт *Волошин В.М.*
8. Інститут зоології України ім. І.Шмальгаузена НАН України (м. Київ) – гром. експерт, *к.б.н. Куцоконь Ю.*
9. Національний екологічний центр України (НЕЦУ/НАУ, м. Київ) – гром. експерти: *Василюк О., Мовчан Я., Сіренко І., Тарасова О.*
10. КЕК «Рутенія» (м. Ужгород) – гром. експерт, *к.б.н. Мірутенко В.В.*
11. ГО «Чистий Берег» (м. Берегово) – гром. експерт *Супруненко О.В.*
12. Закарпатський Громадський Центр (м. Ужгород) – гром. експерт *Феськов В.Г.*
13. ВГО «Інститут політичної освіти» (м. Ужгород) – гром. експерт *Солонтай О.Г.*
14. ГО «Краяни Рахівщини» (м. Рахів) – гром. експерт *Бережанський М.М.*
15. НДІ засобів аналітичної техніки (м. Ужгород) – гром. експерт, *к.ф.-м.н. Головач Й.Й.*
16. Закарпатський обласний осередок Всеукраїнської екологічної ліги (м. Ужгород) – гром. експерт *Лобко В.Ю.*
17. Закарпатська обласна організація Спілки буровиків України (м. Берегово) – гром. експерт *Гавриш М.К.*
18. ГО «Летище» (с. Буштино, Тячівський р-н) – гром. експерт *Пахомова М.Ю.*
19. Громадсько-політична газета «Зелений край» (м.Мукачево) – гром. експерт *Блиствів В.В.*
20. Агенство місцевого розвитку та інформаційних ресурсів «Європоліс» (м. Ужгород) – гром. експерт *Мкртумян А.В.*

21. МіГО «Курорттополіс – Свалява» (м. Свалява) – гром. експерт *Ревтій І.І.*
22. НДІ фітотерапії УжНУ (м. Ужгород) – гром. експерт, *д.м.н, проф. Ганич О.М.*
23. БФ «Церква і навколишнє середовище» (м. Ужгород) – гром. експерт, *к.б.н. Бокотей О.П.*
24. Карпатський біосферний заповідник (м. Рахів) – гром. експерт *Кабаль М.В.*
25. Біологічний факультет УжНУ – гром. експерт, *д.б.н. Фельбаба-Клушина Л.М.*
26. Центр нормотворчості юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (гром. есперти – *д.ю.н., проф. Лазур Я.В., к.ю.н., доц. Переш І.Є., юрист консультант Гербут В.В.*)
27. ЗО Спільки урбаністів України (м. Ужгород) – гром. експерт *Асталаш Є.С.*
28. Асоціація Агенцій регіонального розвитку України (м. Київ) – гром. експерти *Фшико Є.О. і Третяк Ю.І.*

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ, ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ ЧОРНОБІЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ
РІШЕННЯ

від 6 червня 2012 р.

№ 123/19

**Щодо проблем будівництва малих
ГЕС у гірській місцевості**

Комітет з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи розглянув ситуацію щодо будівництва малих гідроелектростанцій (далі – МГЕС) у гірській місцевості та результати засідання круглого столу у Верховній Раді України 21 травня 2012 р. з цього питання і відзначає.

Активізація реконструкції та будівництва нових МГЕС обумовлені змінами в законодавстві щодо стимулювання через введення «зеленого» тарифу на електроенергію, що ними виробляється, надання податкових та митних пільг для ввезення на територію України гідротурбін для МГЕС, а також шляхом спрямування коштів від збору у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну енергію від МГЕС на будівництво нових та реконструкцію і модернізацію діючих МГЕС.

У планах Уряду, центральних органів виконавчої влади та місцевих владних структур також передбачено розгортання цієї роботи. Зокрема Енергетичною стратегією України до 2030 р., схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 145, до напрямків розвитку гідроенергетики віднесено реконструкцію діючих, відбудову непрацюючих та спорудження після 2010 р. нових МГЕС на малих ріках і водостоках (на існуючих водоймищах в системах технічного водозабезпечення та водовідведення) з доведенням до 2030 р. виробництва електроенергії на них до 3,34 млрд. кВт, в тому через введення нових потужностей на річках Тисі і Дністрі та їх притоках.

Згідно з пунктом 137 Національного плану дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», затвердженого Указом Президента України від 12 березня 2012 р. № 187, передбачається оновлення Енергетичної стратегії України в частині розвитку електроенергетики шляхом прийняття у червні 2012 р. відповідного акту Кабінету Міністрів України.

Державною цільовою економічною програмою енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2012 року № 243, передбачено відновлення малої гідроенергетики та будівництво нових потужностей, у тому числі проведення досліджень поточного стану існуючих МГЕС, реалізацію пілотних проектів з будівництва нових і відновлення існуючих МГЕС загальною потужністю 75 МВт (завдання 3). На цю мету запланований обсяг фінансування у 2012 році становить 331 млн. гривень, і в подальшому протягом 2013-2014 років планується витратити ще 1020 млн. гривень.

За інформацією облдержадміністрацій на сьогоднішній день у Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій областях працює 10 МГЕС загальною встановленою потужністю 36,1 МВт. У 2012 році планується будівництво 4 об'єктів малої гідроенергетики.

За даними Держенергоефективності всіма МГЕС в Україні було вироблено трохи більше 0,2 млрд. кВт/год. При цьому за оперативними даними Міненергугілля у 2011 р. обсяг виробництва електроенергії електростанціями, які входять до об'єднаної енергосистеми України, наблизився до 194 млрд. кВт/год, а її

експорт становив понад 6,4 млрд. кВт/год, в тому числі до сусідньої із Закарпаттям Угорщини близько 2,5 млрд. кВт/год.

Плани органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади щодо МГЕС виглядають значно масштабніше. Відповідно до рішення Закарпатської обласної ради від 7 серпня 2009 № 916 Закарпатським обласним агентством із залучення інвестицій та господарського розвитку територій в рамках Програми комплексного використання водних ресурсів річок області на 2009 – 2010 роки розроблено Схему можливого розміщення в області 336 МГЕС дериваційного, руслового та гребельного типів сумарною потужністю 439 МВт. Надалі зазначеною Програмою передбачається розроблення Схеми комплексного використання водних ресурсів річок області з доведенням загальної розрахункової генеруючої потужності МГЕС до 600 МВт.

Також Закарпатською обласною радою прийнято рішення від 25 лютого 2011 р. № 161 «Про програму комплексного використання водних ресурсів Закарпатської області» та від 4 листопада 2011 р. № 310 «Про затвердження локальних та обласної схем розташування МГЕС». Ці рішення викликають протести громадськості. За інформацією Закарпатської облдержадміністрації у 2011 р. виконання всіх заходів та робіт по Програмі призупинено і може розпочатися тільки після врахування положень «Інтегрованого Плану управління басейном ріки Тиса», Меморандум про схвалення якого було підписано у 2011 р. міністрами екобезпеки п'яти країн Тисянського басейну.

За інформацією Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Закарпатській області 11 травня поточного року Закарпатським окружним адміністративним судом за позовом представників громадських організацій розпочато розгляд справи стосовно рішення Закарпатської обласної ради щодо розташування МГЕС на території області.

За інформацією Івано-Франківської облдержадміністрації на даний час на річках області здійснювалось будівництво двох дериваційних МГЕС, яке призупинено, а питання щодо дотримання вимог чинного законодавства під час їх будівництва розглядається робочою групою, яка створена відповідно до розпорядження облдержадміністрації. Виявлені в області окремі випадки відхилення від проекту будівництва, порушень під час будівництва на сьогодні призвели до неоднозначного ставлення жителів деяких гірських районів до будівництва МГЕС, виникнення певної соціальної напруги і вимагають додаткового розгляду, громадського обговорення, оцінки ефективності будівництва МГЕС.

За інформацією Львівської облдержадміністрації в гірській частині Львівської області є ряд старих гідроспоруд, де колись були гідроелектростанції. Їх відновлення вимагає лише встановлення гідрогенераторів. Найближчим часом будівництво нових МГЕС в області не передбачається.

За інформацією Чернівецької облдержадміністрації в області діє Регіональна програма розвитку малої гідроенергетики Чернівецької області на 2011-2015 роки. Згідно з програмою будівництво МГЕС здійснюватиметься на місцях розташування гідрологічних споруд, що функціонували на території області за радянських часів. Роботи планується виконувати згідно з вимогами чинного законодавства і з урахуванням гідроенергетичного, екологічного та туристичного потенціалів.

За інформацією Мінприроди та Держводагентства за результатами наукової оцінки можливостей розміщення МГЕС у басейнах річок Карпатського регіону у контексті реалізації Державних програм протипаводкових заходів визначено 45 потенційних місць їх розміщення. На сьогодні водогосподарськими організаціями Держводагентства у Карпатському регіоні погоджено проекту нового будівництва лише 7 МГЕС: шести у Івано-Франківській та одній у Закарпатській областях.

За висновками Мінприроди та Національного екологічного центру будівництво великої кількості МГЕС та їх каскадів може призвести до таких несприятливих наслідків для довкілля та жителів прилеглих територій:

створення водосховищами небезпеки для нижче розташованих населених пунктів під час сильних паводків;

регіональне підвищення рівнів підземних вод та підтоплення земель в районі водосховищ;

розвиток несприятливих геологічних процесів (зсуви, ерозія берегів тощо), збільшення сейсмічної інтенсивності території за рахунок техногенної (наведеної) складової;

зменшення водності водного потоку нижче водозабору і зміна гідрологічного режиму гірських річок аж до зміни русла річки;

зміна середовища існування видів тварин і рослин, загроза втрати рідкісних та зникаючих видів тварин і рослин, рослинних угруповань;

зміна природного ландшафту та втрата рекреаційної привабливості.

Зазначені наслідки вимагають підвищеної уваги до проектування, експертизи та будівництва МГЕС, реалізації відповідних проектів.

З прийняттям 17 лютого 2011 р. Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» до ряду законодавчих актів було внесено зміни, згідно з якими з переліку об'єктів державної екологічної експертизи було виключено інвестиційні проекти, техніко-економічні обґрунтування і розрахунки, проекти і робочі проекти на будівництво нових та розширення, реконструкцію, технічне переозброєння діючих підприємств. Крім того, згідно із частиною 5 статті 31 зазначеного Закону України встановлення випадків та порядок проведення експертизи проектів будівництва іншими законами не допускається.

Зважаючи на викладене та враховуючи пропозиції, висловлені під час засідання круглого столу, Комітет в и р і ш и в:

1. Інформацію щодо проблем будівництва МГЕС у гірській місцевості взяти до відома.

2. Рекомендувати:

2.1. Кабінету Міністрів України:

визначити під час доопрацювання Енергетичної стратегії України до 2030 року роль і місце МГЕС у енергобалансі нашої держави з урахуванням соціальних та економічних проблем їх будівництва у гірській місцевості;

розглянути із залученням громадськості питання про запровадження стратегічної екологічної оцінки (СЕО), зокрема щодо ратифікації Протоколу щодо стратегічної екологічної оцінки до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті, розроблення порядку та методики проведення СЕО нормативно-правових актів, програм та планів, проведення СЕО під час розроблення та виконання державних і регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання;

подати пропозиції щодо змін до законодавчих актів про обов'язкове проведення державної екологічної експертизи, вжити заходів щодо унормування її проведення, в тому числі щодо реконструкції, спорудження та експлуатації об'єктів малої гідроенергетики;

вжити заходів щодо забезпечення в регіонах України державного регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища;

прийняти рішення про проведення державної екологічної експертизи екологічної ситуації, що склалася у Карпатському регіоні у зв'язку із реконструкцією, спорудженням та експлуатацією об'єктів малої гідроенергетики, за умов позитивних висновків якої можуть здійснюватися подальші роботи щодо зазначених об'єктів;

подати пропозиції щодо внесення змін до законодавства в частині екологізації «зеленого» тарифу, а також посилення державного регулювання проведення робіт в руслах річок, зокрема гірських та малих;

вжити заходів щодо оновлення даних наукових досліджень гідрологічного режиму річок, карти гідроенергетичного потенціалу та рівня небезпеки виникнення повеней і паводків у регіонах України.

2.2. Генеральній прокуратурі України здійснити перевірку дотримання екологічного законодавства України під час спорудження МГЕС у Карпатському регіоні, зокрема щодо погодження відповідних проектів державними органами охорони навколишнього природного середовища, водного господарства та геології, використання відведених земель за цільовим призначенням. Прийняття подальших рішень щодо об'єктів малої гідроенергетики після оприлюднення результатів перевірки.

2.3. Органам місцевого самоврядування та місцевим органам виконавчої влади під час планування будівництва МГЕС у гірській місцевості дотримуватись вимог чинного законодавства України та міжнародних договорів під час прийняття рішень щодо видачі дозволів на проектування та будівництво МГЕС, приймати рішення з урахуванням наявного досвіду виконання цих робіт, комплексного підходу до оцінки вигод і негативних наслідків від їх спорудження, програм протипаводкових заходів у Карпатському регіоні, розвитку екологічної мережі та природно-заповідного фонду, планів управління басейнами гірських річок, результатів відповідного громадського обговорення.

2.4. Мінприроди:

вжити заходів щодо забезпечення виконання конвенцій екологічного спрямування стосовно об'єктів та програм розвитку відновлюваної енергетики у гірській місцевості, зокрема будівництва МГЕС у Карпатах, а також провести із залученням громадськості слухання щодо впровадження положень цих конвенцій;

вжити заходів із інформування громадськості про рішення органів влади щодо будівництва МГЕС у гірській місцевості з метою залучення громадськості до процесу їх прийняття;

розробити та внести зміни до порядків видачі документів дозвільного характеру екологічного спрямування в частині впровадження обов'язкової екологічної професійної підготовки (підвищення кваліфікації) персоналу

суб'єктів господарювання та забезпечити обов'язкове підвищення кваліфікації у вищих навчальних закладах Мінприроди;

разом із заінтересованими центральними органами виконавчої влади визначити та закартографувати території, на яких недоцільно будувати МГЕС з науково обґрунтованих екологічних, культурних і соціально-економічних причин, у першу чергу з урахуванням вимог Законів України «Про рослинний світ» та «Про Червону книгу України» та «Про екологічну мережу України».

2.5. Міненерговугілля:

розробити разом з місцевими органами виконавчої влади регіональні сценарії збалансованого розвитку енергетики з визначенням ролі гідроенергетики та врахуванням негативних наслідків її розвитку;

подати пропозиції щодо оптимізації, оновлення, відновлення та розширення існуючої інфраструктури ГЕС, використання їх наявного потенціалу з одночасним зменшенням загального впливу на навколишнє природне середовище;

разом із заінтересованими центральними органами виконавчої влади та НАН України вжити заходів щодо виділення на початку року фінансування для археологічних досліджень на територіях можливого затоплення внаслідок будівництва чи реконструкції МГЕС.

3. Рішення Комітету направити до Комітетів Верховної Ради України з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки, з питань науки і освіти, Кабінету Міністрів України, Генеральній прокуратурі України, Мінприроди, Міненерговугілля, Мінрегіону, Держенергоефективності, НАН України, органам місцевого самоврядування та місцевим органам виконавчої влади карпатського регіону і Автономної республіки Крим.

Справа № 2а-0770/1197/12

Рядок статзвітності № 5.8.2

Код 12

ЗАКАРПАТСЬКИЙ ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД
ПОСТАНОВА

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

30 липня 2012 року

м. Ужгород

Закарпатський окружний адміністративний суд, в складі колегії суддів:

головуюча суддя Плеханова З.Б.

судді Ващилін Р.О., Гаврилко С.Є. за участю секретаря судового засідання Федорової Г.Ф. та сторін, які беруть участь у справі:

позивачів: ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5,

відповідача: Закарпатська обласна рада, представник – Іванова Я.О.

третья особа без самостійних вимог: Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Мінрегіон) – представник не з'явився розглянувши у відкритому судовому засіданні справу за адміністративним **позовом ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, третя особа без самостійних вимог: Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Мінрегіон) до Закарпатської обласної ради про визнання протиправним та скасування рішення** ., -

ВСТАНОВИВ:

Вступна та резолютивна частини оголошені 30 липня 2012 року. Повний текст постанови виготовлений та підписаний 01 серпня 2012 року.

ОСОБА_2 ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5 звернулися в Закарпатський окружний адміністративний суд з позовом до Закарпатської обласної ради про визнання протиправним та скасування рішення відповідача № 310 "Про затвердження локальних та обласної схем розташування малих гідроелектростанцій", обґрунтовуючи позовні вимоги тим, що відповідачем порушений порядок прийняття оскаржуваного рішення, порушено законодавство про інформацію, про корупцію, про державні засади регуляторної політики та прийнято рішення з перевищенням наданих відповідачу повноважень.

Зокрема, позивачі зазначають, що Голова Закарпатської обласної ради підписав розпорядження № 169/01-44 від 20 жовтня 2011 року "Про скликання сьомої сесії обласної ради" з датою засідання 04 листопада 2011 року. Дане розпорядження було оприлюднене 20 жовтня 2011 року на сайті Закарпатської обласної ради, однак в порядку денному питання "Про затвердження локальних та обласної схем розташування малих гід-

роелектростанцій" відсутнє, чим самим порушено право громадян на участь в місцевому самоврядуванні – відеритість та гласність.

Крім того, позивачі вказують, що проект оскаржуваного рішення був не оприлюднений, в тому числі, відсутній на сайті облради, що є порушенням [Закону України "Про доступ до публічної інформації"](#), який гарантує виборцям право ознайомлюватися з проектами органів місцевого самоврядування за 20 днів до їх розгляду, а текст рішення оприлюднюється в 5-денний термін після його прийняття. Проект рішення відсутній і на час розгляду даної судової справи, текстова частина рішення та обласні схеми з'явилися на сайті 27 січня 2012 року, а локальні схеми відсутні і до цього часу.

Позивачі вказують на порушення відповідачем [Закону України "Про засади запобігання і протидію корупції"](#), що виразилося в тому, що звернення депутата Трикура В.Ф. про необхідність розгляду питання "Про затвердження локальних та обласної схем розташування малих гідроелектростанцій" на сесії було подано в раду після підписання розпорядження по скликання сесії, що свідчить про особисту зацікавленість вказаного депутата у прийнятті оскаржуваного рішення, так як він, будучи заступником мера міста Ужгорода має пряме відношення до господарської діяльності ТОВ "Агентство із залучення інвестицій та господарського розвитку території ", керівником якого раніше він був.

Також позивачі вважають, що відповідач порушив вимоги [Закону України "Про регулювання містобудівної діяльності"](#), оскільки схеми планування території на регіональному рівні як планувальна документація розробляються у розвиток Генеральної схеми планування території України, прийняття жодних схем як підоснов для розробки майбутніх схем планування території ДБН не передбачено, а схеми планування окремих частин території України, до яких належать і гірські території Карпат, розробляються виключно за рішенням Кабінету Міністрів, а тому законодавством про органи місцевого самоврядування та вищевказаним містобудівним законодавством взагалі не передбачені такі повноваження, які затвердження "Схеми розташування малих гідроелектростанцій".

Крім того, позивачі зазначають про порушення відповідачем вимог законодавства про державні засади регуляторної політики, що виразилося в тому, що оскаржуване рішення відповідач розглянув у загальному порядку, уникнувши процедури, передбаченої [Законом України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності"](#), яка передбачає обговорення проекту протягом 30 днів, відсутній аналіз регуляторного впливу, а прийняте рішення не надруковане в ЗМІ.

В судовому засіданні позивачі підтримали позовні вимоги з мотивів, викладених у позовній заяві, пояснили, що відповідачем також порушено вимоги [Водного кодексу України](#), так як позивачів позбавлено права на участь у здійсненні заходів щодо використання і охорони та відтворення водних ресурсів. Також позивачі зазначили, що протиправність оскаржуваного рішення підтверджується висновками громадської експертизи, зробленої комісією з реалізації планів соціально-економічного розвитку області, раціонального використання ресурсів та поліпшення рівня інвестиційної привабливості регіону та комісією з питань захисту довкілля, медичної екології та екологічної безпеки Громадської Ради при Закарпатській ОДА, членами якої є позивачі. Зазначені висновки підтверджують можливість настання екологічної катастрофи в разі реалізації оскаржуваного рішення шляхом будівництва 360 ГЕС на річках Закарпаття.

Представник відповідача в судовому засіданні повністю заперечив проти позову з мотивів викладених у письмових запереченнях, зазначив, що оскаржуване рішення було винесено на розгляд сесії відповідно до окремої процедури, яка зазначена в Регламенті роботи обласної ради, а оскільки проект був поданий депутатом після оприлюднення розпорядження 20 жовтня 2011 року, то питання не могло бути включено до порядку денного сесії до зазначеної дати, і вказане у розпорядженні. Також відповідач заперечив

проти посилання позивачів в частині не оприлюднення рішення, оскільки обов'язок оприлюднення в даному випадку покладался на розпорядника інформації – ТОВ "Агентство із залучення інвестицій та господарського розвитку території". Стосовно розміщення на офіційному сайті обласної ради вже прийнятого рішення, то представник відповідача зазначає, що рішення від 04.11.2011 року оприлюднено протягом 5 робочих днів шляхом розміщення на сайті в повному обсязі з датою 11.11.2011 року. На сайті розміщено текстову частину рішення та карту, яку для зручності публічного перегляду було конвертовано в документ формату PDF, що є доступним та безкоштовним, оскільки первинна карта була розроблена в програмі Auto CAD 2007 (ця програма призначена для службового користування та є платною). Сама карта є картографічною основою у масштабі 1:100000. Локальні схеми, які розроблені для районів в масштабі 1: 50000 містять одну й ту саму інформацію, у зв'язку з цим вона не міститься окремо, а розташована на карті. Безпосередньо для районів відповідні карти-схеми передано в електронному вигляді в програмі Auto CAD 2007 для програмування окремих схем районів. Щодо твердження позивачів про порушення законодавства про корупцію, то представник відповідача у письмових запереченнях вказав про голослівність та надуманість такого твердження, оскільки амі позивачі не заперечують, що відповідно до рішення облради від 25 лютого 2011 року № 161 розробка рішень ради, які стосуються використання водних ресурсів області здійснює ТОВ "Агентство із залучення інвестицій та господарського розвитку території", а так як воно не є суб'єктом права звернення з проектом рішення, то воно звернулося до депутата Трикура В.Ф.

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Мінрегіон), яке було залучено судом в якості третьої особи без самостійних вимог просило розглянути справу без їх участі та надіслало письмові пояснення, в яких підтримало позовні вимоги, зазначивши, що Закарпатська обласна рада, як замовник в межах своїх повноважень визначила, що виконавцем робіт по розробці "Схеми планування території Закарпатської області" є Державне підприємство "Український державний науково-дослідний інститут проектування міст "Діпромисто" ім. Ю.М. Білокозня, що належить до сфери управління Мінрегіону згідно із [розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.11.2011 року № 1114-р](#). Розробка завершена у травні 2012 року і на сьогоднішній день проходить державну експертизу. Після отримання позитивного висновку державної експертизи, розроблені схеми планування території областей та районів затверджуються рішенням відповідних рад. Оскільки на даний час не затверджена Схема планування території Закарпатської області, то Закарпатська обласна рада не мала правових підстав затверджувати локальні та обласні схеми розташування малих гідроелектростанцій.

Заслухавши сторони, з'ясувавши обставини по справі на підставі досліджених в судовому засіданні доказів, суд приходять до наступного з врахуванням положень [статті 70 КАСУ](#), згідно якої належними є докази, які містять інформацію щодо предмету доказування. Суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмету доказування. 2. Сторони мають право обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень. 3. Докази, одержані з порушенням закону, судом при вирішенні справи не беруться до уваги. 4. Обставини, які за законом повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися ніякими іншими засобами доказування, крім випадків, коли щодо таких обставин не виникає спору.

20 жовтня 2011 року Голова Закарпатської обласної ради підписав розпорядження № 169/01-44 "Про скликання сьомої сесії обласної ради" з датою засідання 04 листопада 2011 року.

04 листопада 2011 року Закарпатська обласна рада прийняла рішення № 310 "Про затвердження локальних та обласної схем розташування малих гідроелектростанцій", яке

винесене на підставі [ст.43 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні"](#) з метою раціонального розташування малих гідроелектростанцій в рамках Програми комплексного використання водних ресурсів Закарпатської області, затвердженої рішенням обласної ради від 25 лютого 2011 року № 161.

Пунктом 1 даного рішення вирішено затвердити Схему розташування малих гідроелектростанцій на території Закарпатської області як підоснову для галузевої схеми – складової частини схеми планування території області. (В рішенні вказано, що схема додається). Пунктом 2 – вирішено затвердити локальні схеми розташування малих гідроелектростанцій (зазначено, що вони додаються). Органам виконавчої влади та місцевого самоврядування за результатами техніко-економічних обґрунтувань вказано внести локальні схеми розташування малих гідроелектростанцій до схем районного планування територій. Доповнення до схеми розташування малих гідроелектростанцій на території Закарпатської області здійснювати на підставі рішень обласної ради, прийнятих в порядку надходження заяв за поданням облдержадміністрації.

Розпорядження **№ 169/01-44** було оприлюднене 20 жовтня 2011 року на сайті Закарпатської обласної ради, однак як вбачається з тексту вищевказаного Розпорядження в порядку денному питання "Про затвердження локальних та обласної схем розташування малих гідроелектростанцій" – відсутнє.

Згідно витягу з офіційного сайту Закарпатської обласної ради в рубриці "проекти рішень" – проект оскаржуваного рішення як на час видання розпорядження Голови облради, так і на час судового розгляду – відсутній. Рішення та обласна схема внесені до офіційного сайту 11.11.2011 року. Локальні схеми – відсутні.

31 жовтня 2011 року та 28 жовтня 2011 року згідно наданих відповідачем протоколів № 8 та 10 відбулися засідання комісії Закарпатської обласної ради, на яких були підтримано проект оскаржуваного рішення.

Стаття 3 Європейської хартії місцевого самоврядування, яка набула чинності для України 01.01.98 року встановлює, що місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення.

Згідно положень статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені [Конституцією](#) та законами України.

У відповідності до статті 2 Закону України "Про місцеве самоврядування" місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах [Конституції](#) і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Частиною 9 ст.46 Закону визначено, що рішення про скликання сесії ради відповідно до частин четвертої, шостої та восьмої цієї статті доводиться до відома депутатів і населення не пізніше як за 10 днів до сесії, а у виняткових випадках - не пізніше як за день до сесії із зазначенням часу скликання, місця проведення та **питань, які передбачається внести на розгляд ради.**

[Законом України "Про місцеве самоврядування"](#) не передбачено окремої процедури подання проекту рішення, на яку посилається представник відповідача та яку обґрунтовує положеннями Регламенту роботи обласної ради.

Частиною 4 статті 9 КАСУ встановлено, що у разі невідповідності нормативно-правового акта [Конституції України](#), закону України, міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або іншому правовому акту суд застосовує правовий акт, який має вищу юридичну силу.

На підставі наведеного, суд приходить до висновку, що відповідачем порушено вищевказані норми [Закону "Про місцеве самоврядування"](#), зокрема невнесенням питання щодо локальних та обласної схеми розташування малих гідроелектростанцій у розпорядження про скликання сесії та розгляд проекту оскаржуваного рішення за "окремою процедурою" згідно Регламенту роботи обласної ради, затвердженої Рішенням обласної ради від 30 листопада 2010 року № 34.

Закон України "Про доступ до публічної інформації" визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес.

Статтю 13 Закону визначено вичерпний перелік розпорядників інформації: Розпорядниками інформації для цілей цього Закону визнаються: 1) суб'єкти владних повноважень - органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, органи влади Автономної Республіки Крим, інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання; 2) юридичні особи, що фінансуються з державного, місцевих бюджетів, бюджету Автономної Республіки Крим, - стосовно інформації щодо використання бюджетних коштів; 3) особи, якщо вони виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, включаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг, - стосовно інформації, пов'язаної з виконанням їхніх обов'язків; 4) суб'єкти господарювання, які займають домінуюче становище на ринку або наділені спеціальними чи виключними правами, або є природними монополіями, - стосовно інформації щодо умов постачання товарів, послуг та цін на них.

2. До розпорядників інформації, зобов'язаних оприлюднювати та надавати за запитами інформацію, визначену в цій статті, у порядку, передбаченому цим Законом, прирівнюються суб'єкти господарювання, які володіють: 1) інформацією про стан довкілля; 2) інформацією про якість харчових продуктів і предметів побуту; 3) інформацією про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися і загрожують здоров'ю та безпеці громадян; 4) іншою інформацією, що становить суспільний інтерес (суспільно необхідною інформацією). 3. На розпорядників інформації, визначених у пунктах 2, 3, 4 частини першої та в частині другій цієї статті, вимоги цього Закону поширюються лише в частині оприлюднення та надання відповідної інформації за запитами. 4. Усі розпорядники інформації незалежно від нормативно-правового акта, на підставі якого вони діють, при вирішенні питань щодо доступу до інформації мають керуватися цим Законом.

Посилання відповідача на те, що обов'язки з оприлюднення інформації за вказаним Законом покладені на розпорядника інформації – ТОВ "Закарпатське обласне агентство із залучення інвестицій та господарського розвитку території", яке розробляло проект рішення, не знайшло свого підтвердження в судовому засіданні, оскільки воно не є розпорядником інформації в розумінні положень вищевказаного Закону, на підставі чого відповідач, який в даному випадку є розпорядником інформації, порушив вимоги оприлюднення проекту рішення, не забезпечивши доступ до інформації, визначений у статті 5

Закону, який повинен був забезпечений шляхом: 1) систематичного та оперативного оприлюднення інформації: в офіційних друкованих виданнях; на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет; на інформаційних стендах; будь-яким іншим способом; 2) надання інформації за запитами на інформацію.

Також суд констатує, що твердження представника відповідача про те, що проект оскаржуваного рішення був предметом розгляду засідань комісії незадовго до дати прийняття рішення не є підставою прийняття рішення без опублікування його проекту та прийняття його за окремою процедурою. Крім того, надані протоколи засідань спільних комісій не містять якого-небудь обґрунтування термінового прийняття рішення, хоча сам відповідач надав лист на адресу голови облради ще від 21.10.2011 року з проханням внести вирішення даного питання на чергову сесію.

Також суд зауважує, що відповідачем не надано висновки і рекомендації, прийняті постійними комісіями на їх спільних засіданнях, які підписуються головами відповідних постійних комісій, як того вимагає ч.12 [статті 47 Закону України "Про місцеве самоврядування"](#).

Розпорядженням голови Закарпатської державної адміністрації № 73 від 21.02.11 року затверджено склад громадської ради при Закарпатській обласній державній адміністрації, членами якої є позивачі. Згідно затвердженого рішенням громадської ради від 29.04.2011 року за № 2 Положенням: Громадська рада при Закарпатській обласній держадміністрації є постійно діючим колегіальним виборним консультативно-дорадчим органом, утвореним для забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяльністю облдержадміністрацій, налагодження її ефективної взаємодії з громадськістю, врахування громадської думки під час формування та реалізації облдержадміністрацією її владних повноважень.

Пропозиції щодо питань на розгляд ради можуть вноситися сільським, селищним, міським головою, постійними комісіями, депутатами, виконавчим комітетом ради, головою місцевої державної адміністрації, головою районної, обласної ради, загальними зборами громадян. Пропозиції щодо прийняття рішень, які відповідно до закону є регуляторними актами, вносяться з урахуванням вимог [Закону України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності"](#).

В переліку регуляторних органів, який визначений у статті [1 Закону України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності"](#) значиться і орган місцевого самоврядування:

Регуляторний акт – це прийнятий уповноваженим регуляторним органом нормативно-правовий акт, який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання; прийнятий уповноваженим регуляторним органом інший офіційний письмовий документ, який встановлює, змінює чи скасовує норми права, застосовується неодноразово та щодо невизначеного кола осіб і який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, незалежно від того, чи вважається цей документ відповідно до закону, що регулює відносини у певній сфері, нормативно-правовим актом;

3 пояснювальної записки депутата Трикура В.Ф. до проекту оскаржуваного рішення вбачається, що у відповідності до рішення сесії Закарпатської обласної ради від 25 лютого 2011 року № 161 "Про програму комплексного використання водних ресурсів Закарпатської області" Закарпатське інвестиційне агентство здійснює заходи по пошуку інвесторів та супроводу інвестиційних проектів по будівництву малих ГЕС та інших об'єк-

тів комплексного водокористування на території області. В даній записці депутат Трикур В.Ф. вказує, що з метою врегулювання неузгодженості в законодавстві та проблемності ситуації в даній сфері життєдіяльності єдиним можливим та законним шляхом початку такої діяльності є затвердження локальних та обласної схеми розвитку гідроелектростанцій області, тому що неможливим є нав'язування господарюючим суб'єктам місця розташування потенційних гідроелектростанцій, оскільки проведеною роботою господарюючими суб'єктами визначено орієнтовні місця розташування гідроелектростанцій.

Виходячи з наведеного, оскаржуване рішення є регуляторним актом, а відповідач – регуляторним органом, у зв'язку з чим оскаржуване рішення повинно було бути прийнято з додержанням вимог вищевказаного Закону. Зокрема, положень статті 5, якою встановлено забезпечення здійснення державної регуляторної політики, а саме: Забезпечення здійснення державної регуляторної політики включає: встановлення єдиного підходу до підготовки аналізу регуляторного впливу та до здійснення відстежень результативності регуляторних актів; підготовку аналізу регуляторного впливу; планування діяльності з підготовки проєктів регуляторних актів; оприлюднення проєктів регуляторних актів з метою одержання зауважень і пропозицій від фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, а також відкриті обговорення за участю представників громадськості питань, пов'язаних з регуляторною діяльністю; відстеження результативності регуляторних актів; перегляд регуляторних актів; систематизацію регуляторних актів; недопущення прийняття регуляторних актів, які є непослідовними або не узгоджуються чи дублюють діючі регуляторні акти; викладення положень регуляторного акта у спосіб, який є доступним та однозначним для розуміння особами, які повинні впроваджувати або виконувати вимоги цього регуляторного акта; оприлюднення інформації про здійснення регуляторної діяльності.

Недотримання відповідачем принципів забезпечення здійснення регуляторної політики призвело в даному випадку до порушення прав позивачів, які визначені у **статті 6 вищевказаного Закону**, якою встановлені права громадян, суб'єктів господарювання, їх об'єднань, наукових установ та консультативно-дорадчих органів у здійсненні державної регуляторної політики, в якій зазначено, що громадяни, суб'єкти господарювання, їх об'єднання та наукові установи, а також консультативно-дорадчі органи, що створені при органах державної влади та органах місцевого самоврядування і представляють інтереси громадян та суб'єктів господарювання, мають право: подавати до регуляторних органів пропозиції про необхідність підготовки проєктів регуляторних актів, а також про необхідність їх перегляду; у випадках, передбачених законодавством, брати участь у розробці проєктів регуляторних актів; подавати зауваження та пропозиції щодо оприлюднених проєктів регуляторних актів, брати участь у відкритих обговореннях питань, пов'язаних з регуляторною діяльністю; бути залученими регуляторними органами до підготовки аналізів регуляторного впливу, експертних висновків щодо регуляторного впливу та виконання заходів з відстеження результативності регуляторних актів; самостійно готувати аналіз регуляторного впливу проєктів регуляторних актів, розроблених регуляторними органами, відстежувати результативність регуляторних актів, подавати за наслідками цієї діяльності зауваження та пропозиції регуляторним органам або органам, які відповідно до цього [Закону](#) на підставі аналізу звітів про відстеження результативності регуляторних актів приймають рішення про необхідність їх перегляду; одержувати від регуляторних органів у відповідь на звернення, подані у встановленому законом порядку, інформацію щодо їх регуляторної діяльності.

В статті 10 Закону України "Про електроенергетику" встановлені повноваження місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у відносинах із суб'єктами електроенергетики, а саме: до повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у відносинах із суб'єктами електроенергетики належать: погодження питань розміщення на підпорядкованій їм території об'єктів електроенергетики виходячи з інтересів територіальної громади; участь у розробці комплекс-

них планів постачання енергії споживачам на підпорядкованій їм території; участь у розробці і реалізації системи заходів щодо роботи об'єктів електроенергетики у надзвичайних умовах; регулювання тарифів на теплову енергію відповідно до Закону; сприяння розвитку енергетики в регіоні. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування не мають права втручатися в оперативне регулювання режимів енергоспоживання.

Судом встановлено, що прийняте відповідачем оскаржуване рішення № 310 не узгоджується з положеннями вищевказаної законодавчої норми.

Закон України "Про регулювання містобудівної діяльності" встановлює правові та організаційні основи містобудівної діяльності і спрямований на забезпечення сталого розвитку територій з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів.

У відповідності до статті 1 Закону Генеральна схема планування території України – містобудівна документація, що визначає концептуальні рішення планування та використання території України. Схеми планування території на регіональному рівні – планувальна документація, яка розробляється у розвиток Генеральної схеми планування території України та визначає принципові рішення розвитку, планування, забудови, використання території адміністративно-територіальних одиниць та їх окремих частин.

Стаття 5 Закону встановлює, що Програми розвитку регіонів та населених пунктів, програми господарського, соціального та культурного розвитку повинні узгоджуватися з містобудівною документацією відповідного рівня. Вимоги містобудівної документації є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами містобудування.

Частина 3 статті 8 Закону визначає, що рішення з питань планування та забудови територій приймаються сільськими, селищними, міськими, районними, обласними радами та їх виконавчими органами, місцевими державними адміністраціями міст Києва та Севастополя **в межах визначених законом повноважень з урахуванням вимог містобудівної документації.**

Планування територій на регіональному рівні визначено **у статті 13 Закону**, в якій вказано, що планування територій на регіональному рівні здійснюється шляхом розроблення схем планування території Автономної Республіки Крим, областей та районів.

В статті 14 Закону визначено, що 1. рішення про розроблення схем планування території Автономної Республіки Крим, областей, районів або щодо коригування окремих їх розділів приймає Верховна Рада Автономної Республіки Крим, відповідна обласна або районна рада. 2. Організація розроблення, коригування показників і затвердження схем планування території Автономної Республіки Крим, областей та районів здійснюється відповідно Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними та районними державними адміністраціями. 3. Замовником схем планування території Автономної Республіки Крим, областей та районів є Верховна Рада Автономної Республіки Крим, відповідні обласні та районні ради. 4. Схеми планування території Автономної Республіки Крим, областей та районів затверджуються рішенням відповідних рад за умови отримання позитивного висновку державної експертизи. 5. Склад, зміст, порядок розроблення містобудівної документації на регіональному рівні визначаються центральним органом виконавчої влади з питань будівництва, містобудування та архітектури.

Реалізація схем планування території Автономної Республіки Крим, областей та районів визначена **у статті 15 Закону**, яка здійснюється шляхом розроблення, затвердження і виконання відповідних програм економічного і соціального розвитку. 2. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні та районні державні адміністрації забезпечують проведення моніторингу реалізації схем планування території Автономної Республіки Крим, областей та районів. 3. У разі зміни соціально-економічних показників, на основі

яких розроблено схеми планування території Автономної Республіки Крим, області, району, або виникнення потреби у розміщенні об'єктів державного, регіонального значення Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласна або районна рада приймають рішення про розроблення чи про внесення змін до схеми планування відповідної території.

Наказом Міністерства регіонального розвитку та будівництва від 6 січня 2011 року N 1 затверджені державні будівельні норми ДБН Б.1.1-11:2011 "Склад і зміст схем планування території Автономної Республіки Крим та областей України" . Супровід ДБН Б.1.1-11:2011 "Склад і зміст схем планування території Автономної республіки Крим та областей України" доручити державному підприємству "Український державний науково-дослідний інститут проектування міст "Діпромисто" ім. Ю. М. Білокона.

Пунктом 4.2. ДБН Б.1.1-11:2011 встановлено, що схема планування території розробляється або в одну стадію, або в дві стадії, які передбачають спочатку прийняття концепції розвитку області, а потім проект схеми планування території області

[Розпорядженням КМУ від 9 листопада 2011 р. N 1114-р](#) визначені Питання управління Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства об'єктами державної власності, де вказано , що до сфери управління Мінрегіону серед інших Державне підприємство "Український державний науково-дослідний інститут проектування міст "Діпромисто" ім. Ю. М. Білокона.

В судовому засіданні встановлено, і відповідач не заперечував, що Закарпатська обласна є замовником і визначила, що виконавцем робіт по розробці "Схема планування території Закарпатської області" є Державне підприємство "Український державний науково-дослідний інститут проектування міст "Діпромисто" ім. Ю. М. Білокона, який завершив розробку у травні 2012 року, і на сьогоднішній день проходить державну експертизу.

Оскільки позитивного висновку державної експертизи станом на сьогоднішній день немає, то розроблена схема планування території Закарпатської області не затверджена рішенням Закарпатської облради. Крім того, схема планування території Закарпатської області повинна в себе включати і схеми розташування малих гідроелектростанцій, оскільки це необхідно при планування території області в цілому. Дані висновки підтримує Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства.

На підставі аналізу вищевказаних положень законодавчих та підзаконних актів , суд приходить до висновку, що Закарпатська обласна рада прийняла оскаржуване рішення без наявності висновку державної експертизи та всупереч вимогам [статті 14 Закону України "Про регулювання містобудівної діяльності"](#) .

Суд при вирішенні справи керується принципом законності, суть якого визначена у [статті 9 КАСУ](#), відповідно до якого:1) суд вирішує справи відповідно до [Конституції](#) та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 2) суд застосовує інші нормативно-правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені [Конституцією](#) та законами України.

[Статтею 71 КАСУ](#) встановлено, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення, крім випадків, встановлених [статтею 72 цього Кодексу](#). 2. В адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення,

дії чи бездіяльності покладається на відповідача, якщо він заперечує проти адміністративного позову.

На підставі наведеного суд прийшов до висновку, що відповідач не довів належними та допустимими доказами правомірність та законність свого рішення, а тому оскаржене рішення не відповідає вимогам, які встановлені ч.3.ст. 2 КАСУ, де зазначено, що у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони: 1) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією (254к/96-ВР) та законами України; 2) з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано; 3) обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії); 4) безсторонньо (неупереджено); 5) добросовісно; 6) розсудливо; 7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи несправедливій дискримінації; 8) пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія); 9) з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення; 10) своєчасно, тобто протягом розумного строку.

На підставі вищенаведеного, керуючись ст. [ст. 160-163 КАС України](#) суд,

ПОСТАНОВИВ:

Позов ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5 - задовольнити.

Визнати протиправним та скасувати рішення Закарпатської обласної ради № 310 "Про затвердження локальних та обласної схем розташування малих гідроелектростанцій".

Постанова суду може бути оскаржена до Львівського апеляційного адміністративного суду протягом десяти днів з дня отримання копії постанови в повному обсязі через Закарпатський окружний адміністративний суд з одночасним надсиланням її копії до суду апеляційної інстанції.

Головуюча суддя:

Плеханова З.Б.

судді:

Гаврилко С.Є.

Ващилін Р.О.

Єдиний державний реєстр судових рішень

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25469554>

Вих. № 1 від «24» січня 2013 р.

Голові Закарпатської
облдержадміністрації
Ледиді О. О.

Звернення

Шановний Олександр Олександровичу!

Звертаємось до Вас із край важливої для Закарпаття проблеми екологічно безпечного використання одного з головних природних ресурсів краю – водних ресурсів гірських річок для гідроенергетичних потреб.

Не дивлячись на те, що 30 липня 2012 року Закарпатський окружний адміністративний суд постановив визнати протиправним та скасувати рішення Закарпатської обласної ради № 310 «Про затвердження локальних та обласної схем розташування малих гідроелектростанцій», яке передбачало будівництво 360 міні ГЕС на території області, **активність інвесторів, які бажають будувати такі об'єкти, не зменшилась**. Про це свідчать рішення 9 сесії VI скликання Рахівської районної ради від 16 березня 2012 року «Про розроблення детальних планів на території Рахівського району», яке дозволяє розробку проектних документів будівництва міні ГЕСів на р. Говерла вище с. Луги, р. Біла Тиса між с. Видричка та с. Богдан, р. Біла Тиса біля с. Луги, р. Богдан біля с. Богдан, р. Щаул біля с. Богдан, п. Білий біля с. Ділове, р. Лазещина вище с. Лазещин, р. Павлик біля с. Видричка, по руслу річок Чорна Тиса, Біла Тиса, Тиса, Шопурка. На сьогодні Діловецька сільська рада вже погодила ПП «Комерцконсалт» розміщення міні ГЕС дериваційного типу (потужністю до 0,5 МВт) на п. Білий біля с. Ділове. Слід зауважити, що р. Говерла та п. Білий безпосередньо пов'язані з Чорногірським та Марамороським масивами Карпатського біосферного заповідника – природоохоронної території загальнонаціонального та світового значення. Отже, функціонування гідропоруд на цих річках матиме прямий негативний вплив на режим охорони природних ландшафтів та біорізноманіття цієї заповідної території й цього не можна ігнорувати.

Держуправлінням екології у Закарпатській області погоджено проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки для будівництва та обслуговування міні ГЕС площею 1 га за межами с. Забродь в урочищі «Пасіки» Великоберезнянського району. Слід зауважити, що розпорядженням КабМіну України від 24.10.2012 цій території у рамках водно-болотного угіддя «Верхів'я річки Уж» надано статус Рамсарських угідь міжнародного значення, що забороняє на ній будь-яку техногенну активність.

Наприкінці минулого року і Великоберезнянська районна рада своїм рішенням дозволила проектувати малу ГЕС на р. Люта поблизу села Чорноголова. Рішення і Рахівської, і Великоберезнянської райради, на жаль, приймалися ще до будь-яких фахових і комплексних досліджень та затверджень районних схем планування територій та Гене-

рального (просторового) плану розвитку Закарпаття, зокрема, екологічних експертиз, що суперечить чинному законодавству.

Громадська експертиза, ініційована Комісією з питань захисту довкілля, медичної екології та екологічної безпеки, а також Комісією з реалізації планів соціально-економічного розвитку області, раціонального використання ресурсів та поліпшення рівня інвестиційної привабливості регіону Громадської Ради при Закарпатській ОДА, була проведена і за нашої активної участі протягом березня-травня 2012 року. До неї були залучені також 30 незалежних експертів України у галузі екології, охорони природи та права, а також 4 науково-дослідних академічних інститутів. Громадська експертиза чітко зафіксувала усі порушення законів та прямі загрози довкіллю Карпат, що можуть бути спричинені реалізацією непрофесійно підготовленої «Програми комплексного використання водних ресурсів Закарпатської області» та непродуманого рішення сесії Закарпатської облради від 04.11.2011р., №310, яке внаслідок порушень низки законів й було скасовано судовим рішенням.

Щоб врегулювати очевидний конфлікт між бізнесом, котрий хоче розвиватись на базі водних ресурсів Карпат, та охороною природи, до якої і владу, і суспільство зобов'язує вітчизняне законодавство, міжнародні зобов'язання та здоровий глузд, Відкрите коаліційне об'єднання «Форум екологічного порятунку Закарпаття» розпочинає широке та професійне обговорення теми **розробки принципів та критеріїв вибору ділянок місць для будівництва малих і міні ГЕС, а також – ділянок “no go areas”, де будівництво міні ГЕС повинно бути категорично неприпустиме і заборонене**. Зазначимо, що ця міжнародна дискусія була ініційована Дунайсько-Карпатською програмою Світового фонду дикої природи (WWF-DCPO) за участі фахівців та громадських активістів-природоохоронців Австрії, Німеччини, Сербії, Болгарії, Румунії та України ще у травні 2012 року. Нами, у якості платформи для проведення широкої суспільної дискусії, пропонуються критерії вибору місць для малих і міні ГЕС на гірських річках Карпат. Подаємо їх у додатках до цього звернення.

Запроваджені в запропонованих критеріях чотири категорії, передусім категорії **«no go areas»**, а також висунуті нами три додаткові принципи, які вважаємо, слід невідкладно обговорити та узгодити з фахівцями у різних галузях. Після чого вони можуть і повинні бути офіційно затверджені уповноваженими владними органами в якості нормативного документа регіонального рівня. Для цього у кожній із Карпатської області повинні бути визначені свої водні об'єкти категорії **«no go areas»** та нанесені на мапи Генеральних планів та локальних схем районів. Уведення такого **випереджаючого аналізу** може й повинно стати першим кроком для впровадження цивілізованого екологічного менеджменту в країні та успішного й безконфліктного розвитку малої гідроенергетики в Карпатському регіоні.

Насамкінець зауважимо, що висловлені пропозиції і рекомендації жодним чином не **виходять за рамки чинного законодавства України та ратифікованих нашою державою міжнародно-правових актів у сферах охорони природи, земельних відносин, будівництва та повноважень органів регіональної і місцевої влади**. Навпаки, мова йде про неухильне виконання існуючих законодавчих і нормативних актів та формуван-

ня механізмів і процедур їх реалізації, для чого потрібні лише політична воля й подолання корупційних спокус. Втім, правові аспекти малої гідроенергетики в Україні є не менш актуальними, аніж природоохоронні, і заслуговують на окреме дослідження.

Додаток: Критерії вибору місць для будівництва і заборони будівництва малих і міні ГЕС на гірських річках Карпат.

Оксана Станкевич, к.б.н.,
президент РМЕО «ЕКОСФЕРА»,
співкоординатор Форуму,
секретар Комісії Громадської ради
при Закарпатській ОДА

Олег Лукша, к.ф.-м.н.,
директор Міжнародного інституту людини
та глобалістики «Ноосфера»,
співкоординатор Форуму,
голова Комісії і заступник голови
Громадської ради при Закарпатській ОДА

Екологічні і правові Критерії та Принципи вибору місць для будівництва МГЕС на гірських річках Карпат

Преамбула

Документ «Критерії та Принципи вибору місць для будівництва МГЕС на гірських річках Карпат» базується і гармонізований з документом «Керівні принципи розвитку гідроенергетики», розробленим та затвердженим 18-19 червня 2013 року у м. Сараєво (Боснія і Герцоговина) фахівцями 14 країн басейну Дунаю на зустрічі високого рівня Міжнародної комісії із захисту річки Дунай.

«Критерії та Принципи вибору місць для будівництва МГЕС на гірських річках Карпат» обговорені на схвалені Резолюцією круглого столу на тему «Мала гідроенергетика Закарпаття: що і як по законам можна, а що – ні» (Ужгород, 10 квітня 2013), регіональним семінаром «Інтеграція екологічної складової при формуванні регіональних стратегій, програм та планів» (Івано-Франківськ, 28 травня 2013), міжнародній конференції «Цілі збалансованого розвитку для України» (Київ, 9 червня 2013), регіональному семінарі «Інтеграція екологічної складової при формуванні регіональних стратегій, програм та планів» (Ужгород, 5 липня 2013), засіданні Комісії з питань захисту довкілля, медичної екології та екологічної безпеки Громадської Ради при Закарпатській ОДА (Ужгород, 12 липня 2013).

Ключовим критерієм відбору місць для будівництва та заборони будівництва МГЕС на гірських річках Карпат є висока екологічна цінність територій, яка захищається чинним законодавством України. Показниками високої екологічної цінності територій та річкових екосистем є наявність нижче наведених характеристик та належність до територій різного ступеня захисності відповідно до законодавства України та міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною.

Основна частина

Відповідно до якості (екологічної цінності) територій річкових екосистем, відображених нижче наведеними показниками, виділено чотири категорії територій:

Категорії «no go areas», де будівництво малих чи міні ГЕС заборонено

1. Категорія «виняткової зони» – це території, де будівництво малої чи міні ГЕС повинно бути категорично заборонено. Сюди належать:
 - території та об'єкти природно-заповідного фонду України високого статусу заповідання (природні та біосферні заповідники, національні природні парки та регіональні ландшафтні парки) – ст. 7, 21, 40, 60, 64 ЗУ «Про природно-заповідний фонд України», ст. 40 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», ст. 9, 39 «ЗУ «Про тваринний світ», ст. 11, 20 ЗУ «Про Червону книгу України», ст. 23, 25, 26, 27 ЗУ «Про рослинний світ», ст. 1, 4, 6, Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі; ст. 8,10, 14 Конвенції про охорону біологічного різноманіття;
 - об'єкти Natura 2000 (водні, водно-болотні та прибережні типи оселищ) – *Birds and Habitats Directives of the European Union (Council Directive 92/43/EEC, Council Directive 2009/147/EC)*;

- водно-болотні об'єкти міжнародного значення (Рамсарські угіддя) – *ст. 3, 4 Конвенції про водно-болотні угіддя, які міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів, ст. 1, 4, 6, Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, ст. 8,10, 14 Конвенції про охорону біологічного різноманіття;*
 - незмінені або мало змінені малі гірські річки, які є осередком існування або-ригенних та червонокнижних водних видів флори і фауни (де, наприклад, забезпечується нагул та нерест аборигенних видів риби, як форель річкова, харіус європейський, лосось дунайський та ін.) – *ст. 40 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», ст. 9, 39 «ЗУ «Про тваринний світ», ст. 11, 20 ЗУ «Про Червону книгу України», ст. 23, 25, 26, 27 ЗУ «Про рослинний світ», ст. 1, 4, 6, Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, ст. 8,10, 14 Конвенції про охорону біологічного різноманіття, ст. 5, 6 Європейської ландшафтної конвенції;*
 - території, які межують із землями та об'єктами природно-заповідного фонду й екологічно з ними пов'язані (зміни на цих територіях вплинуть на заповідні території) – *ст. 40 ЗУ «Про природно-заповідний фонд України», ст. 40 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», ст. 9, 39 «ЗУ «Про тваринний світ», ст. 23, 25, 26, 27 ЗУ «Про рослинний світ», ст. 1, 4, 6, Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, ст. 8,10, 14 Конвенції про охорону біологічного різноманіття.*
- 2. Категорія «небажаної зони»** – це території, де будівництво малої чи міні ГЕС повинно бути також заборонено. Сюди належать:
- території та об'єкти природно-заповідного фонду України нижчого статусу заповідання (заказники, заповідні урочища, пам'ятки природи) – *ст. 7, ст. 26, 28, 30 ЗУ «Про природно-заповідний фонд України», ст. 40 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», ст. 9, 39 «ЗУ «Про тваринний світ», ст. 11, 20 ЗУ «Про Червону книгу України», ст. 23, 25, 26, 27 ЗУ «Про рослинний світ», ст. 1, 4, 6, Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, ст. 8,10, 14 Конвенції про охорону біологічного різноманіття;*
 - території, які межують з цими територіями та об'єктами природно-заповідного фонду й екологічно з ними пов'язані – *ст. 40 ЗУ «Про природно-заповідний фонд України», ст. 9, 39 «ЗУ «Про тваринний світ», ст. 11, 20 ЗУ «Про Червону книгу України», ст. 23, 25, 26, 27 ЗУ «Про рослинний світ», ст. 1, 4, 6, Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, ст. 8,10, 14 Конвенції про охорону біологічного різноманіття;*
 - річки, які є осередками біорізноманіття – *ст. 9, 39 «ЗУ «Про тваринний світ», ст. 11, 20 ЗУ «Про Червону книгу України», ст. 23, 25, 26, 27 ЗУ «Про рослинний світ», ст. 9, 39 «ЗУ «Про тваринний світ», ст. 11, 20 ЗУ «Про Червону книгу України», ст. 23, 25, 26, 27 ЗУ «Про рослинний світ», ст. 1, 4, 6, Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, ст. 8,10, 14 Конвенції про охорону біологічного різноманіття;*
 - річкові системи, які є важливими для перенесення намулу, недоторкані та незмінені фрагменти річок – *ст. 9, 39 «ЗУ «Про тваринний світ», ст. 11, 20 ЗУ «Про Червону книгу України», ст. 23, 25, 26, 27 ЗУ «Про рослинний світ», ст. 1, 4, 6, Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, ст. 8,10, 14 Конвенції про охорону біологічного різноманіття;*

існування в Європі, ст. 8,10, 14 Конвенції про охорону біологічного різноманіття, ст. 5, 6 Європейської ландшафтної конвенції;

- частини річок, які є фрагментом екологічної мережі (екокоридори) – *ст. 9, 39 ЗУ «Про тваринний світ», ст. 11, 20 ЗУ «Про Червону книгу України», ст. 23, 25, 26, 27 ЗУ «Про рослинний світ», ст. 1, 4, 6, Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, ст. 8,10, 14 Конвенції про охорону біологічного різноманіття;*
- фрагменти річок, які є важливими для відтворення аборигенних та червонокнижних видів тварин і рослин – *ст. 9, 39 ЗУ «Про тваринний світ», ст. 11, 20 ЗУ «Про Червону книгу України», ст. 1, 4, 6, Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, ст. 8,10, 14 Конвенції про охорону біологічного різноманіття.*

Ці дві перші категорії зон є категоріями «**no go areas**», які неприпустимо виділяти для будівництва малих чи міні ГЕС ні за яких причин і обставин.

Категорії територій, де будівництво малих чи міні ГЕС можливе при виконанні комплексу передумов

- 3. Категорія «можливої зони»** – це території, де можливий діалог між зацікавленими сторонами (бізнесом, владою, місцевими громадами та природоохоронцями) щодо будівництва малої чи міні ГЕС. Сюди належать:
 - долини та водозбори річок, які входять до територій об'єктів природно-заповідного фонду нижчого статусу, якщо існує обґрунтований економічний, природоохоронний, владний та соціальний і громадський інтерес – *ст. 40 ЗУ «Про природно-заповідний фонд України».*

Для виділення земельних ділянок у цій категорії зон повинно здійснюватись випереджаюче обґрунтування економічної та соціальної доцільності. При цьому, проектна документація малої чи міні ГЕС повинна містити сучасні технології та природоохоронні заходи щодо відновлення водної флори і фауни, втраченої під час будівництва та експлуатації міні ГЕС.

- 4. Категорія «зони будівництва»** – це території, прийнятні для будівництва малих і міні ГЕС. Сюди належать:
 - долини та водозбори річок, які не є частиною територій та об'єктів природно-заповідного фонду України;
 - вже раніше змінені, передусім морфологічно, річкові системи або фрагменти річкових систем, які не представляють високої екологічної цінності;
 - річки у межах урбанізованих та антропогенних ландшафтів, якщо вони не є частиною екомережі (екокоридорами).

Принципи вибору місць для будівництва та заборони будівництва МГЕС на гірських річках Карпат:

- 1. Принцип відкритості та публічності**

Полягає у залученні громадськості та місцевих громад до прийняття рішення про будівництво та заборону будівництва МГЕС у Карпатах. Залучення громадськості та місцевих громад полягає у широкому інформуванні, консультуванні та надання можливості безпосередньої участі у прийнятті рішення. Форма залучення: пасивне інформування через зустрічі-консультації й ЗМІ та проведення громадських слухань – *ст. 21 ЗУ «Про регулювання містобудівної*

документації», ст. 5 ЗУ «Про доступ до публічної інформації», ст. 10 ЗУ «Про інформацію», ст. 6 Конвенції «Про доступ до інформації, участь громадськості в прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища».

2. Принцип доцільності та сталого розвитку

Полягає у виборі балансу між економічним розвитком територій та екологічними та соціальними наслідками гідроенергетичних проектів. У рамках цього принципу слід дотримуватись таких правил – *політико-правовий документ «Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку», «Конвенція щодо співробітництва по охороні та сталому використанню ріки Дунай», ст. 2, 4, 5, 6, 8 «Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпа»*, ст. 3, ЗУ «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів. Зокрема, реалізація такого балансу передбачає»:

- проектувати міні ГЕСи у нижній та середній течії річок, де є достатньо води, а не у верхів'ї;
- проектувати дериваційні міні ГЕСи відкритого типу, відводячи воду не у трубу, ізолюючи її від природного середовища, а в канали, де вода й далі буде контактувати з довкіллям;
- проектувати одиничні міні ГЕСи потужністю більше 1 Мвт, ніж десятки міні ГЕС потужністю до 1 Мвт. В сумі вони продукуватимуть однакову кількість електроенергії, але завдаватимуть меншу шкоду довкіллю;
- у верхів'ї річок, у разі потреби, проектувати міні ГЕСи винятково у режимі природного стоку, що дозволить максимально витримати природоохоронні та екологічні норми;
- пріоритетними вважати проекти з нарощування потужностей вже існуючих міні ГЕС, а не будівництво нових;
- пріоритетними вважати проекти з енергозбереження та енергоефективності, що дозволить значно ощаджувати енергоносії та скорочувати викиди вуглецю в атмосферу, запобігаючи підсиленню тенденцій до глобальних змін клімату

3. Принцип законності

Полягає у неухильному дотриманні чинного законодавства України (перераховані нижче основні закони) і зокрема — відповідності вибору місць затверджених «схеми планування територій Закарпатської області», а також — похідним від неї схемам планування районів та генеральним планам міст, селищ та сіл Закарпатської області.

Перелік законів та міжнародних нормативно-правових актів, на яких базується документ

I. Закони і Конституція України.

1. Конституція України.
2. Земельний кодекс України.
3. Водний кодекс України.

4. ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища».
5. ЗУ «Про природно-заповідний фонд України».
6. ЗУ «Про Червону Книгу України».
7. ЗУ «Про тваринний світ»
8. ЗУ «Про рослинний світ»
9. ЗУ «Про регулювання містобудівної документації».
10. ЗУ «Про Генеральну схему планування території України».
11. ЗУ «Про доступ до публічної інформації»
12. ЗУ «Про інформацію»
13. ЗУ «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів».

II. Міжнародні правові акти, ратифіковані в Україні, які є частиною українського законодавства

14. Конвенція ЄЕК ООН «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» (Оргуська конвенція).
15. Конвенція про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція).
16. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (Карпатська конвенція).
17. Конвенція про охорону біологічного різноманіття.
18. Конвенції про водно-болотні угіддя, які міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів (Рамсарська конвенція).
19. Конвенція щодо співробітництва по охороні та сталому використанні ріки Дунай (Дунайська конвенція).
20. Європейська ландшафтна конвенція.
21. Інтегрований план управління басейном річки Тиса (проект Міжнародного документа 5-ти країн Європи, що входять до басейну р. Тиса, схвалений Меморандумом на нараді міністрів екології 5 країн Тисянського басейну 11.04.2011р. у м. Ужгороді).

ПУБЛІКАЦІЇ РМЕО «ЕКОСФЕРА» НА ТЕМУ «АДВОКАЦІЯ»:

1. Практичний посібник **«Природоохоронна адвокація: теорія і практика на прикладах»**, 2007 рік, тираж 1 000. Автори: Станкевич О., Дерев'яненко Н. Зміст: книга є практичним посібником з природоохоронної адвокації. Вона написана на основі досвіду РМЕО „ЕКОСФЕРА” та інших партнерських їй НУО у галузі представлення інтересів та захисту прав громадян. У цій книзі-посібнику систематизовано знання і досвід фахівців РМЕО „ЕКОСФЕРА” у сфері впливу НУО на процеси прийняття рішень, розробку стратегічних планів розвитку громад та формування природоохоронної політики. Посібник містить теоретичні положення природоохоронної адвокації, а також реальні історії успіху, де детально описано й проаналізовано хід подій.
2. Електронна книга **«СТОП масовому будівництву міні ГЕС у верхів'ї гірських річок Карпат! (хроніки та аналіз адвокаційної кампанії)»**, 2013 рік. Автори: Станкевич-Волосянчук О., Лукша О. В. Зміст: у книзі автори аналізують суть та етапи адвокаційної кампанії, яку проваджувало ВКО «Форум екологічного порятунку Закарпаття» протягом 2012-2013 років. На сторінках цієї книги зацікавлений читач може більше дізнатись про проблему будівництва МГЕС у Карпатах, та про природоохоронні рухи у Закарпатті, спрямовані на призупинення згубних для довкілля непродуманих проектів у малій гідроенергетиці, реалізованих, у більшості, випадків з порушенням чинного законодавства України.
3. Практичний посібник **«Адвокація як метод впливу»**, 2013 рік, тираж 1000. Автор: Станкевич-Волосянчук О. І. Зміст: у цьому посібнику викладені основні положення, важливі для громадських активістів, які планують захищати своє право жити у безпечному довіллі через адвокаційні кампанії. Оповідь щодо покрокового планування та впровадження адвокаційної кампанії, а також приклади з кампаній, які відбулись, допоможуть читачу правильно обрати стратегію адвокаційної кампанії, визначати її мету, інструменти, та зрозуміти, яку роль у ній відіграють соціальні мережі й співпраця зі ЗМІ.

Ці книжки можна отримати в офісі РМЕО «ЕКОСФЕРА» або скачати у сайті організації: <http://www.ekospha.org>

ЕКОСФЕРА НА СЛУЖБІ У ДОВКІЛЛЯ

РМЕО «ЕКОСФЕРА» – регіональне молодіжне екологічне об'єднання, створене у 1999 році

Головною метою організації є активізація природоохоронного руху в Карпатському регіоні України через проведення екологічних досліджень, еколого-просвітницьку роботу та представлення інтересів й захист екологічних прав громадян

Напрямки діяльності ЕКОСФЕРИ:

1. *Еколого-просвітницька діяльність*: екологічна освіта та виховання учнівської молоді, проведення екологічних таборів, розвиток “зеленої” журналістики, видання літератури методичного та природоохоронного спрямування.
2. *Екологічні дослідження*: громадський екологічний моніторинг, проекти зі збереження біорізноманіття, вивчення і збереження водних та лісових екосистем (питання лісової політики та сертифікації)
3. *Сприяння сталому розвитку місцевих громад*: проекти з енергозбереження, розвитку агро- та екотуризму, управління з твердими побутовими відходами, просування ідей лісової сертифікації та органічного землеробства, сталого розвитку громад.
4. *Природоохоронна адвокація*: представлення інтересів та захист екологічних прав громадян: громадське лобювання та адвокаційні кампанії

Станкевич-Волосянчук Оксана Ігорівна

Лукша Олег Васильович

**СТОП масовому будівництву міні ГЕС у верхів'ї
річок Карпат!**

(хроніки та аналіз адвокаційної кампанії)

Верстка, дизайн:

РМЕО «ЕКОСФЕРА»

